ISSN 1309 - 7660

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

CİLT : 1 SAYI : 2 TEMMUZ 2011

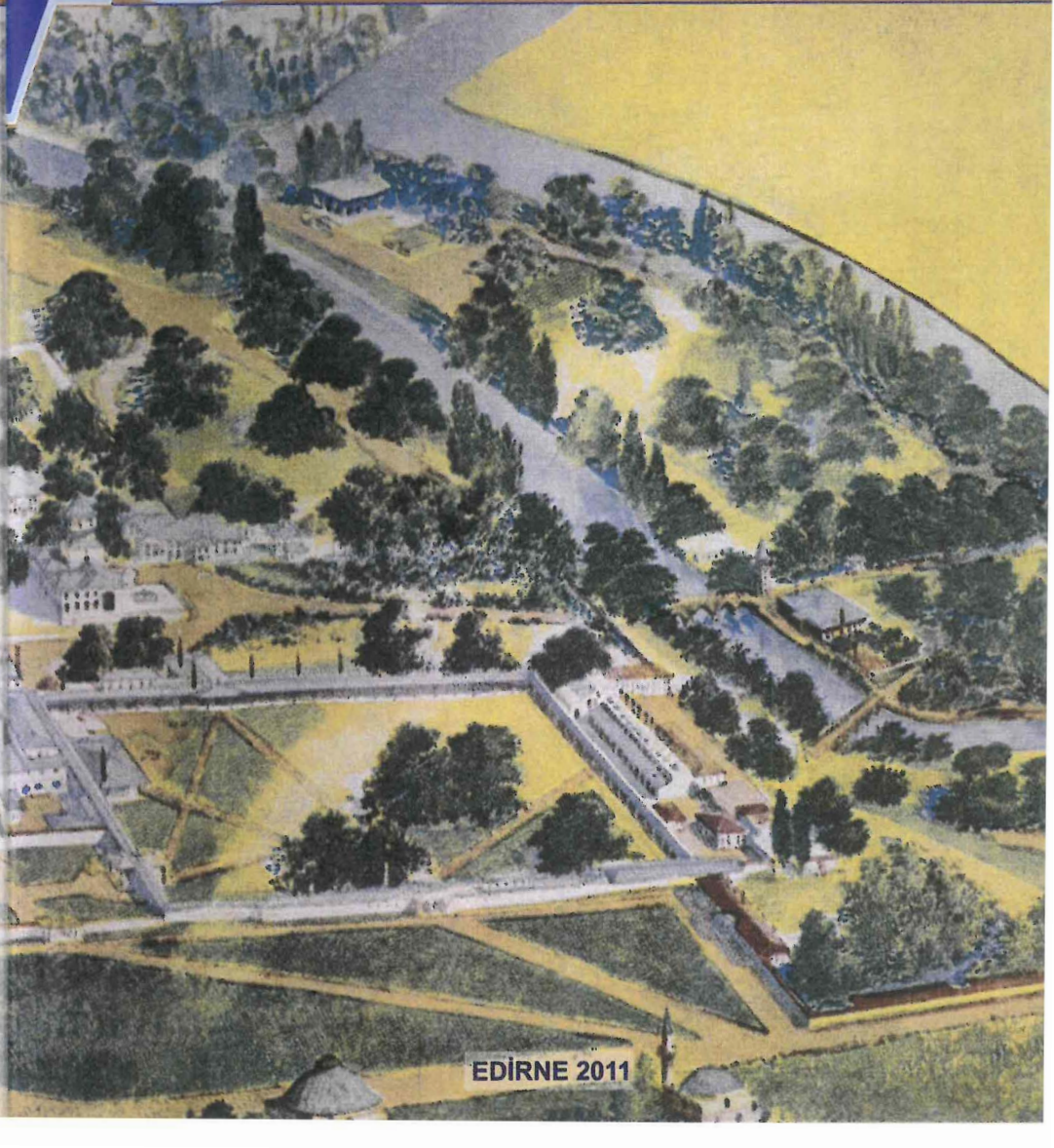

EDİRNE 2011

CİLT: 1
SAYI: 2
TEMMUZ 2011
VOLUME: 1
NO: 2
JULY 2011

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt: 1 **Sayı: 2** **Temmuz 2011**

TRAKYA UNIVERSITY

JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS

Volume: 1 **No: 2** **July 2011**

ISSN **1309-7660**

Edirne

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz 2011

TRAKYA UNIVERSITY
JOURNAL OF FACULTY OF LETTERS
Volume: 1, Number: 2, July 2011

Dergi Sahibi / Owner
Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Edebiyat Fakültesi Adına
Prof. Dr. İlker ALP

Editör / Editor
Yrd. Doç. Dr. Hasan DEMİROĞLU

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board
Başkan / Chairman
Prof. Dr. İlker ALP

Üyeler / Members
Prof. Dr. Engin BEKSAÇ ● Prof. Dr. Recep DUYMAZ ● Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN ● Prof. Dr. Ali İhsan ÖBEK ● Doç. Dr. Burçin ERDOĞU ● Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN

Dizgi / Design
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan DURMUŞ

Kapak Dizayn / Cover Design
Yavuz GÜNER

İletişim Adresi / Address
Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Balkan Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 284 235 9527
e-mail: tuefdergi@trakya.edu.tr

Baskı / Publishing
Eser Matbaası, Edirne

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Uluslararası Hakemli bir dergidir.

Bu dergide yayımlanan makaleler Yayın Kurulu'nun izni olmadan aynen veya kısmen yayınlanamaz ve iktibas edilemez. Yayımlanan yazı ve makalelerin içeriği ile ilgili tüm sorumluluk yazarlarına aittir.

Kapaktaki Resim: Edirne Saray-ı Cedide-i Amire'nin kuş bakışı görünümü, (Rifat Osman, 1923. Sulu boya tablo). Resmin tıpkıbasımı en arkada verilmiştir.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. İlker ALP ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet ALPARGU ● Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Nurettin ARSLAN ● Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Evangelia BALTA ● Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı / Yunanistan
Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN ● Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Mesut ÇAPA ● Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Hayati DEVELİ ● İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Nikolay EGOROV ● Çuvaş Sosyal Bilimler Enstitüsü / Çuvaşistan - Rusya
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN ● Atatürk Araştırma Merkezi
Prof. Süleyman Sırrı GÜNER ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet GÜNŞEN ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Derman KÜÇÜKALTAN ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Refik MUHAMMETŞİN ● Tatar Devlet Sosyal Bilimler Üniversitesi / Tataristan-Rusya
Prof. Dr. Azmi ÖZCAN ● Bilecik Üniversitesi
Prof. Dr. Christine ÖZGAN ● Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN ● Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Vitaliy RODİONOV ● Çuvaş Devlet Üniversitesi / Çuvaşistan -Rusya
Prof. Dr. Ahmet SINAV ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Miryana TEODİSİYEVİÇ ● Belgrad Üniversitesi / Sırbistan
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL ● Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Turan YAZGAN ● Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı
Prof. Dr. İlya V. ZAYTSEV ● Rus Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü / Rusya

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Mehmet AÇA● Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. İlker ALP ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH ● Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ali ARSLAN ● İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Halil BAL ● İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU ● Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Halit ÇAL ● Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU ● Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Saadettin GÖMEÇ ● Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN ● Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk SELVİ ● Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Recep SEYMEN ● İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL ● Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel TURAN ● Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Osman UYSAL ● Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Levent ZOROĞLU ● Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Arif BİLGİN ● Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Ali Şükrü ÇORUK ● İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim SEZGİN ● Trakya Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ayhan GENÇLER–Arif AKBAŞ

Bağımsızlık Sonrası Kazakistan ve Türkiye Arasındaki Sosyo-Ekonomik İlişkiler (1990-2011) / 1-35

Mustafa ÖZER

Edirne Yeni Sarayı'nın (Saray-ı Cedid-i Amire) Mevcut Durumu, Sorunları ve Yapılması Gerekenler / 37-56

Zekai METE

Sur Dışı İstanbulu'nda İskânın Tarihi Seyri / 57-84

Bülent YILDIRIM

Osmanlı Devleti'nde Yapılan İlk Modern Nüfus Sayımına (1881/1882-1893) Göre Edirne'deki Ermeni Nüfusu / 85-101

Ömer KUL-Emin KIRKIL

Doğu Türkistan Kazak Türkleri Liderlerinden Bir Portre: Hüseyin Teyci Alkenbayoğlu (1900-20 Eylül 1963) / 103-130

Mehmet ÖZGER

Turgut Uyar Şiirinde Denge Metaforu / 131-142

Abdülkadir EMEKSİZ

Are Lullabies to Make Sleep? / 143-156

M. Baki DEMİRTAŞ

Edirne'deki Neo-Klasik Bir Yapıdan Günümüze Yansıyan Antik Unsurlar / 157-177

Abdurrahman BOZKURT

İngiltere'nin Çanakkale Boğazı'na Yapılan Taarruzu ve Türk Müdafaasını Tahkik Etmek Amacıyla Kurduğu Çanakkale Komitesi (1919) / 179-197

Ayşe ZAMACI

Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları / 199-225

CONTENTS

Ayhan GENÇLER-Arif AKBAŞ

Socio-Economic Relations Between Turkey And Kazakhstan After The Independence (1990-2011) / 1-35

Mustafa ÖZER

The Current Situation of the Edirne Yeni Saray (Saray-ı Cedid-i Amire) its Problems and Things Need to be Done / 37-56

Zekai METE

History of Settlement Outside the City Walls of Istanbul (15th-18th Centuries) / 57-84

Bülent YILDIRIM

Armenian Population in the Edirne According to the First Modern Census (1881/1882-1893) Conducted in the Ottoman Empire / 85-101

Ömer KUL-Emin KIRKIL

Turks of East Turkestan Kazakhs Leaders of a Portrait: Huseyin Teyci Alkenbayoglu (1900-20 Semtember 1963) / 103-130

Mehmet ÖZGER

Balance Metaphor in Turgut Uyar's Poems / 131-142

Abdülkadir EMEKSİZ

Ninniler Uyumak İçin midir? / 143-156

M. Baki DEMİRTAŞ

Ancient Reflections on Neo-Classical House in Edirne / 157-177

Abdurrahman BOZKURT

The Committe Appointed Britain to İnvestigate the Attacks Delivered on the Turkish Defence of the Dardanelles Straits / 179-197

Ayşe ZAMACI

Bulgarian Airplanes and Balloons in the Sky of Edirne in the First Balkan War / 199-225

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz-2011, s. 103-130

DOĞU TÜRKİSTAN KAZAK TÜRKLERİ LİDERLERİNDEN BİR PORTRE: HÜSEYİN TEYCİ ALKENBAYOĞLU (1900-20 EYLÜL 1963)

Ömer KUL[*]
Emin KIRKIL[**]

ÖZET: Doğu Türkistan'daki Çin işgali ve bu bölgedeki insanların özgürlük mücadelesi 21. yüzyıl dünyasının anlatılması ve anlaşılması en zor konularından birisidir. Çin kuvvetlerinin bölgeyi işgal ettiği günden beri Türkistan'ın Türk kökenli halkı özgürlük mücadelesi yürütmüşlerdir. Her açıdan kendilerinden çok güçlü Çin kuvvetlerine karşı bu mücadeleyi yürütmek oldukça zordu. Türkiye'ye sığınan birçok Türkistanlı vardır. Hüseyin Teyci de bunlardan biri hatta ilkidir. Bu incelememizde, adı üzerinde birçok spekülasyon üretilmiş olan Hüseyin Teyci'nin hayatı, Doğu Türkistan milli mücadelesindeki yeri ve Türkiye'ye gelişi ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hüseyin Teyci, Doğu Türkistan, Çin, Göç.

TURKS OF EAST TURKESTAN KAZAKHS LEADERS OF A PORTRAİT: HUSEYİN TEYCİ ALKENBAYOGLU (1900-20 SEPTEMBER 1963)

ABSTRACT: Occupation of East Turkistan by China, and people's struggle for freedom in this area, is one of the most difficult tasks of 21st century to explain and to understand. Since the day region was occupied by Chinese forces, Turkish origin people of Turkmenistan have been in the struggle of freedom. To carry out this struggle against very powerful forces in China, which are stronger than them in every aspect, has been rather challenging. There are many Turkmenian who took refuge in Turkey. Huseyin Teyci is one of them, even the first. In this review, life of Huseyin Teyci, over the name of whom a lot of speculation has been produced, and his place in the Eastern Turkestan national struggle and his arrival in Turkey are discussed.

Key words: Huseyin Teyci, East Turkestan, China, Immigration.

Giriş

Doğu Türkistan'da 1949 yılında meydana gelen son Çin işgali üzerine ülkelerini terk etmek zorunda kalan birçok insan olmuştur. Bu kişilerin önderlerinden olan Hüseyin Teyci'nin hayat hikâyesi ise başlı başına ibretlik hikâyelerle doludur. Hüseyin Teyci'nin hayat hikâyesinin bilinmesi aynı zamanda Doğu Türkistan'dan 1952 yılını müteakip Türkiye'ye iskânlı göçmen olarak kabul edilen kişilerin aralarındaki anlaşmazlıkların, bilgi kirliliklerinin, hatta Kazaklar arasında bugün bile varlığını sürdüren anlaşmazlıkların sağlıklı bir şekilde değerlendirilmesini de sağlayacaktır.

[*] Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, kulomer@hotmail.com.
[**] Yrd. Doç. Dr., Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, eminkirkil@mynet.com.

1952 yılında İstanbul Sirkeci Göçmenevi'ne ilk ulaşan kafilenin liderliğini yapan Hüseyin Teyci'nin göç sırasında yaşadıkları, Türkiye'ye yerleştikten sonraki süreçte de farklı şekilleriyle devam etmiştir. Gasgöl'de başlayan göç yolculuğundan bugüne kadar ortaya çıkarılmamış olan bazı gerçekler, Türkiye'ye yerleştikten sonraki süreçte yaşanan bazı olayların da tetikleyicisi olmuştur. Teferruatıyla ele aldığımız Hüseyin Teyci'nin biyografisi, özelde göç hadisesini de objektif olarak değerlendirmemize vesile olmuştur. Bu çalışmanın Kazak boyları arasındaki yanlış anlamaların giderilmesine katkılar sağlayacağı kanaatindeyiz[1].

1-Hüseyin Teyci Alkenbayoğlu'nun Ataları

Hüseyin Teyci Alkenbayoğlu, Kazak Türk boyunun Orta Cüz içinde Nayman-Bayjigit-Manbet oymağındandır. Hüseyin Teyci, Karakerey Kabanbay Batır[2]'ın yedinci göbek torunudur. Hüseyin Teyci'nin babası Alkenbay, amcası ise Tölebay[3]'dır. Tölebay 14 ve Alkenbay 12 yaşında iken babaları Sıyırşı'yı kaybeder. Amcaları Başike, yeğenlerini de yanlarına alarak zor hayat şartlarına karşı mücadeleye girişir. Başike, yanına aldığı Tölebay ve Alkenbay ile 1859 yılı sonbaharında Doğu Türkistan'ın Bogda Dağı eteğindeki Çoncu yöresindeki dayılarına götürmek üzere Tarbagatay'ın Anırakay yöresinden yola çıkarlar. Zikredilen güzergâh takriben 1500 km'dir. Yaya olarak çıktıkları bu yolculuk sırasında ayaklarına kısrak derisinden çarık, üstlerine vefatından önce annelerinin diktiği koyun postundan kürkleri giyinmişlerdi.

Altayların -20^0, -30^0 derecede soğuk kış şartlarını göze alan Başike, Tölebay ve Alkenbay ile yarı tok, engebeli dağ yollarında yırtılan çarıklarını yamayarak yollarına devam etmiştir. Başike ile yeğenleri ancak bir buçuk senede Çoncu Omaşan'a ulaşabilmiştir. Dayıları Gencebay Sarbas, hayatında ilk defa karşılaştığı yeğenlerine kavuşmanın sevincini yaşar. Başike ve yeğenlerinin Gencebay Sarbas ile buluştuğu yer Urumçi'nin 220 km kuzey doğusunda idi. Başike ve iki kardeş zor şartlarda yapılan yolculuğun yorgunluğunu atlatıp yeni hayatlarına azimle başlarlar. 16 ve 14 yaşlarındaki iki kardeşin Çoncu'daki hayatları, topladıkları odunları fırınlara satarak ve ilkbaharda düşük yapan koyun, keçinin kuzu-oğlak derilerini tuzla kurutup satmakla geçer. Aynı zamanda pazara gelen Kazakların Çince tercüme

[1] Dönemin olayları ile alakalı olarak geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, *On Yıla Sığan Efsanevi Ömür: Osman Batur Han*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yay., İstanbul 2011.

[2] Tölebay ve Alkenbay'ın beş göbek öncesi dedeleri olan Karakerey Kabanbay Batır, Kazak Hanı Abılay Han'ın başkomutanlığı görevinde bulunmuştur. Karakerey Kabanbay Batır bugünkü Kazakistan topraklarında düşmanlarına karşı irili ufaklı 103 savaşta büyük zaferler kazanmış bir şahsiyettir.

[3] 1845-1917 yılları arasında yaşayan Tölebay ömrünün 42 yılını halkına hizmetle geçirmiştir.

işlerini de yapmaktadırlar. Gün geçtikçe tecrübe kazanan iki kardeş, işlerini ilerleterek pazara gelen köylülerin alışveriş ve devlet dairelerindeki işlerinde tercümanlık yapmak suretiyle soydaşlarına yardımcı olurlar. Her iki kardeşin dürüstlük ve yardımseverlikleri, kısa zamanda yöre halkı tarafından tanınmalarını sağlar.

Doğu Türkistan Kazaklarının önde gelen Dört Orun'un[4] büyüğü Köktogay ve Çingil'de bulunan Tarı Teyci, Tölebay ve Alkenbay'ın şöhretini duyar duymaz yanına davet ederek tecrübe sınavından geçirir. Daha sonra iki kardeşi yanında kalarak manevi evlatları olmaya razı eder. Yaptıklarıyla Tarı Teyci'nin takdirini kazanan iki kardeşin halk arasında itibarları da yükselmiştir. Tölebay 19, Alkenbay ise 17 yaşına bastıüında Tarı Teyci onları evlendirmek ister. Bu isteğe rıza gösteren kardeşlerden Tölebay, Altay'ın ileri gelen soylu ailelerinden Çakabay Uruv'u İyis Aksakal'ın kızı Endigoy'la evlendirilir. Alkenbay ise yine Altay'ın ileri gelen ailesi Çakabay Uruv'u Nogaybay Avçı oğlu Ukırday'ın kızı Zagıypa ile evlendirilir.

Her iki kardeşin evliliklerinden üç oğul ve iki kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Tölebay ve Alkenbay bütün çocuklarına iyi ahlaklı ve terbiyeli olmaları için yedi yaşında yörenin seçkin hocalarından dersler aldırır ve 15 yaşına bastıklarında kabiliyetlerine göre hizmet görevi verirler. Tölebay'ın oğullarından Rakımbay ve Mukay kısrak ve deve sürülerinin bakım işlerini kontrolle görevli idi. Üçüncü oğlu Ebubekir ise gelen misafirleri karşılama, isteklerini atalarına iletme ve bu kişilerin hizmetlerini yapmakla görevliydi. Alkenbay'ın Akıman ve Kaben adlı oğulları dayıları Kayısbay gibi güçlü olmaları dolayısıyla Kazak kültürünü teşkil eden pehlivanlık ve at sporları üzerinde hizmetleri oldu. Alkenbay'ın üçüncü oğlu Hüseyin'in cesareti ve kabiliyetinin diğer çocuklardan farklı olması sebebiyle Tölebay'ın özel ilgisine mazhar olmuş, dini ve kültürel bilgilerle yetiştirilmiştir. Yeğeni Hüseyin'i yanından ayırmayan ve her toplantıya beraberinde götüren Tölebay, onu gelecekte varis olarak yetiştirmiştir. Bunun için Hüseyin'i 11 yaşından 18 yaşına kadar yanında dolaştırmıştır. Tölebay vefatından önce Alkenbay'ın da aralarında bulunduğu aile bireyleri ile bir toplantı (sı) yapmıştır: Toplantıda "*Ömrümün sonuna gelmekteyim. Hayatımın iyi ve kötü*

[4] Dört Orun (Dört Makam): Doğu Türkistan Kazakları Orta Cüz'e bağlı olup, Abak-Kerek olarak bilinirler ve 12 kola ayrılırlar. Doğu Türkistan Kazakları, Cengiz Han soyundan birisini Töre olarak iktidara getirince, Töre idaresine yardımcı olmak üzere Dört Orun teşkil etmişlerdir. Bu Dört Orun'a kalabalık ve güçlü olan Cadikler ve Cantekeylerden ikişer kişi olmak üzere halk tarafından dört kişi atanırdı. Dört kişiden oluşan bu kurul "Dört Orun" olarak bilinmektedir, bkz. Hızırbek Gayretullah, *Uzaklara Balam*, Toker yayınları, İst. 2009, s. 19.

günlerini, gerçek dostların kimler olduğunu, Atam Tarı'nın yanında geçirdiğim 40 senemi, aksakallarının ve halkın içinde hizmetler bulunarak geçirdim. Sizlere vasiyetim daima birlik beraberlik içinde yaşamayı ihmal etmeyin. Doğruluktan ayrılmayın. Biz iki yetim kardeş Altay'a 16-14 yaşında geldik. Bugün ise toplumumuz tarafından sevilen kişiler olduk. Çoluk çocuklarımız ise birer aile oldu. Bütün âlemi yaratan Allah'ın verdiği nimetlerine şükretmeliyiz. Bana olan haklarınızı helal edin. Sizlere ikinci vasiyetim benden sonra hepinize baş olarak oğlum Hüseyin'i bırakıyorum. Onu dinleyin, hürmet edin. Edindiğim tecrübemle 10 sene eğitip öğrettim. Hizmette kusur etmez. Bazı eksiklerini tamamlamasına benim uzun yıllar danışmanım Kayrakbay Aksakal yol gösterir…" sözleriyle toplumla helalleşir. Tölebay hayatta iken hemen her gün Aktas vadisindeki çiftliğinde ikindi vakitleri namazını kıldıktan sonra ağıla dönen kısrak, sığır ve koyun sürülerini seyrederdi. Yine böyle bir günde, "*Vefat edersem beni bu tepenin karşı yamacındaki düzlüğe defnedin*" diye vasiyet etmiştir. Vasiyeti yerine getirilen Tölebay zikredilen yere defnedilmiştir. Bugün anılan yerde bulunan Tölebay'ın kabri Hüseyin Teyci'nin oğlu Mansur Teyci[5] tarafından anıt mezar haline getirilmiştir. Her iki kardeşin dillere destan birlik-beraberlikleri 10 çocuğun deyim yerindeyse bir anne babanın evladı sayılmasına vesile olmuştur[6].

[5] 1944 senesinde Gasgöl'de dünyaya gelen Mansur Teyci, Hüseyin Teyci'nin tek erkek evladıdır. 1951 yılında Gasgöl'den Hindistan'a doğru başlayan göç sırasında yedi yaşında olan Mansur Teyci, 3.000 km'lik yolu deve üzerinde kız kardeşi Dariga ile tahta sandıkların içinde, -20^0 soğukta, koyun postundan yapılmış yorganlara sarılarak geçirmiştir. Dokuz yaşından itibaren Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Mansur Teyci halen daha İstanbul Güneşli'de ikamet etmektedir. 1973 senesinde Japonya, ABD ve Avrupa'ya seyahat düzenleyen Mansur Teyci, 1979 senesinde de Doğu Türkistan ve Aksay Otonom Bölgesine ziyarette bulunmuştur. 1989 ve 1990 yıllarında Kazakistan'a giden Mansur Teyci, Nursultan Nazarbayev'in cumhurbaşkanlığı seçiminde de oy kullanmıştır. 1992 yılında Almatı ve İstanbul'un kardeş şehir olmasında hizmetleri geçen Mansur Teyci, 1998 senesinde Almatı Belediye Başkanı Nurkadilov Zamanbek ile dönemin İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bir araya gelmesini organize edenlerdendir. 2002 yılında Türkiye'ye gelişlerinin 50. yılı anısına Güneşli Evren Mahallesi'ne bir anıt yapılmasına liderlik eden Mansur Teyci, aynı sene Anıtkabir'e de bir çelenk bırakıp, Anıtkabir özel defterine şükranlarını ifade eden not yazmıştır. 13 Aralık 2004 tarihinde Ataköy Geyikli Park'a dönemin Bakırköy Belediye Başkanı Ateş Ünal Erzen ile Karakerey Kabanbay Batır'ın anıtının dikilmesine önderlik eden Mansur Teyci, 28 Ağustos 2006 tarihinde Niğde ili ile Çimkent şehirlerinin kardeş şehir olmasının organizasyonunu gerçekleştirmiştir. Mansur Teyci'nin babası Hüseyin Teyci'den almış olduğu aile terbiyesi, kendisinin gelenek ve göreneklerine bağlı, toplumunun hizmetine amade bir insan olmasında çok etkilidir. Halen Doğu Türkistan ile irtibatını koparmamış olan Mansur Teyci'nin yukarıda zikrettiğimiz faaliyetleri, herne kadar bir kısım Doğu Türkistanlılar tarafından eleştirilse de, takdire şayandır.

[6] Hüseyin Teyci'nin ataları hakkında tarihi eserlerde etraflı bilgiler bulunmadığı için bu konularda Hüseyin Teyci'nin oğlu Mansur Teyci'nin verdiği bilgilerden istifade ettik. Mansur

2- Hüseyin Teyci Alkenbayoğlu'nun 1949 Yılına Kadarki Hayatı ve Faaliyetleri

Hüseyin Teyci, 1900 yılında Altay'ın Sartogay ili Ertis vadisinde dünyaya geldi. Orta Düz içinde Nayman boyunun, Menmet Karakerey, Beyjigit oymağındandır. Yedi yaşından itibaren atası Tölebay ve babası Alkenbay tarafından dönemin seçkin hocaları tarafından okutuldu. Tölebay ve Alkenbay kardeşler altı erkek çocuk içinden Hüseyin'in daha iyi yetişmesine özen göstermişlerdi. Bu seçkinlik Hüseyin'deki cesaret, ileri görüşlülük ve zekâdan kaynaklanmaktaydı. Hüseyin'in kabiliyeti, topluma yönelik duyguları amcası Tölebay'ın gözünden kaçmamıştır. Tölebey'a göre Hüseyin ileride kendi yerine halka hizmet edecek varisi idi. Ata Tölebay, Doğu Türkistan Kazak toplumunun ileri gelen ve bulunduğu Boğda bölgesinin kuzey ve doğusunda yer alan Nori, Çoncu, Cemsarı, Fukan, Kabtık ve Barköl yörelerindeki halka hizmetleri ile nam salmış şahsiyetlerden biridir. Hüseyin, Tölebay'ın 1917 yılında vefatından sonra halkının hizmetine başladı. Doğuda Barköl, Bisan, Nori, Çoncu, Cemsarı, Boğda ve Tanrı Dağlarının kuzey kısmındaki yerleşik Kazak toplumuna başarılı hizmetlerde bulundu. Bu dönemde Hüseyin gibi Altay'ın geniş yerleşim bölgelerinde halka hizmetleriyle tanınan Sultan Şerif Zuvkaoğlu, Elishan Eliboğlu, Hamza Yahyaoğlu, Kusman Sabırbay, Mukadıl, Ayembet ve Nurgaliy gibi şahıslar da vardı. Hüseyin Teyci ayrıca devlet kademesinde bulunan Alen Wang, Hadıvan Hatice Hanım[7], Şaribkan Töre, Irıskan, Abay, Abev, Canımhan, Osman Batur[8], Mukaş, Bayciyen, Zarıb ve Türkistan gibi

---

Teyci, büyük amcası Tölebay'a anıt mezar için yaptıklarını şu şekilde aktarmaktadır; "*1980 senesinden sonra Atam Tölebay'ın kabrini ziyaret ettim. Mezarı kendi gözümle görerek hatim, dua ve niyazda bulundum. Bu ziyareti, hayatımın en mutlu anı olarak kalbimde yaşatmaktayım. Dedem Tölebay, halkının sosyal hizmetlerini kırk küsur sene yerine getirdiği zaman hizmeti karşılığı halktan hiçbir ücret almamış. Onun halis niyetine göre Allah, kazançlarına bereket ve aile bireyi akrabalarının biriliği artmıştır. "İyilik yerde kalmaz, iman ateşte yanmaz" gerçek sözlerdir. Bu sözden yola çıkacak olursak dedemin yapmış olduğu halk hizmetleri bir asırlık zamanda bile unutulmamıştır. Bu hizmetleri ile kulaktan kulağa destanlaşan Tölebay atamızın hayatı da araştırılmaya devam etmiştir. Urumçi'deki Kazak yazarlarından Prof. Dr. Zaynolla Sanik tarafından 1999 yılında 25 senelik bir araştırma neticesinde Tarihi Sergelden romanı yayınlandı. Bu vesile ile tekrar Tölebay atamız halkına ve biz torunlarına yeni ufuklar açıldı. Ayrıca Tarihi Sergelden romanı 2008 yılında Kazakistan'da yayınlandı. Bu vesile ile hem babam Hüseyin Teyci, hem de atalarım hakkında bilgileri paylaşmaktan gurur duyuyorum*".

[7] Hadıvan Hatice Hanım hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, "*Doğu Türkistan Türkleri Arasında İlk ve Tek Kadın Vali, Hadıvan Hatice Hanım*", *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı*, Doğu Kütüphanesi Yayını, İstanbul 2006, s. 533-548.

[8] Osman Batur hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Kul, "*Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1941-1955)*", İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora

büyüklere hizmetleriyle toplum içerisinde saygın bir kişilik kazanmıştır. 1933 yılında Urumçi'nin Biyangu yaylasında bir toplantı yapılarak memleket yararına başarılı hizmette bulunan kişilere unvanlar tevdi edilmiştir. Zikredilen bu toplantıda Hüseyin Alkenbayoğlu'na "*Teyci*[9]" unvanı verilmiştir. Hüseyin Alkenbayoğlu bu tarihten itibaren halk arasında "*Hüseyin Teyci*" olarak anılmaya başlanmıştır. Toplantıda ayrıca Hüseyin Teyci'nin arkadaşları olan Hamza Yahyaoğlu ve Kusman Sabırbayoğlu ile başkaca kişiler de hizmetlerine göre taltif edilmiştir.

Hüseyin Teyci'nin 1920-1938 yılları arasında geçen zaman diliminde yaptıklarına ait araştırma eserlerde veya hatırat türü çalışmalarda bilgiler çok sınırlıdır. Bununla birlikte Hüseyin Teyci'nin oğlu Mansur Teyci ile yaptığımız mülakatlarda zikredilen zaman diliminde Hüseyin Teyci'nin babası Alkenbay ve Amcası Tölebay gibi halkına liderlik ettiğini ifade etmiştir. Ancak yıllar 1938'e gelindiğinde Doğu Türkistan'da Genel Valilik makamında bulunan Şin Şı-sey'in katı tutumları ve temizlik harekâtları[10] neticesinde Barköl'den Gansu-Şinhay bölgelerine mecburi göçler başlamıştır. Hüseyin Teyci ve arkadaşları Sultan Şerif, Hamza Zalın, Nurgaliy, Kabibay, Sabırbay, Kam İslamoğlu, Canadil olmak üzere

---

Tezi, İstanbul 2009, a. mllf., *On Yıla Sığan Efsanevi Ömür: Osman Batur Han*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayını, İstanbul 2011.

[9] Teyci, başbuğ, başkan, önder anlamında Moğolca bir terimdir. Kazak ve Moğollar arasındaki bazı anlaşmazlıkların çözümünde Teyci, Töre ve Zengilerin büyük etkileri olmuştur. Kazak Türkleri arasında Dört Makam'ın oluşturulmasını müteakip diğer boyların itirazı üzerine Dört Orun'un alt makamı olmak üzere uruğların çoğunluğuna göre Dört Teyci makamı teşkil edilmiştir. Bu Dört Teyci makamı çoğunluğa göre, Sarbas, Karakas, Molkı ve Çakabay Uruğlarından oluşan birer kişiyle temsil ediliyordu, bkz. Gayretullah, *Uzaklara Balam*, s. 20. Hızırbek Gayretullah eserinin 20. sayfasında isim vermeden Hüseyin Teyci'yi kast ederek: "*Töre tarafından verilen mühür ve mazbatayı taşımayan, kendi kendilerini bilhassa Doğu Türkistan'daki kargaşa döneminde Taycı olarak ilan edenler de vardır. Yani, mühür ve mazbatayı taşıyan Sarbas, Karakas, Molkı ve Çakabay uruğu haricindekilerin Doğu Türkistan Kazakları arasında Taycılıkları geçerli değildir. Muhaceretteki Doğu Türkistan kazakları da Sarbas, Karakas, Molkı, Çakabay aksakal ve kanaat önderlerini gerçek Taycı olarak kabul eder ve sayarlar*" demektedir. Hüseyin Teyci'ye verilen bir mazbata ve mühürden kaynaklar bahsetmemekle beraber, 1949 sonrası yapılan göç esnasında ve bu göçün hemen öncesinde Gasgöl bölgesindeki durumuna bakıldığında Hüseyin Alkanbayoğlu'nun halkına karşı sorumlulukları ve yaptıkları bakımından "Teyci" olarak kabul edildiği bir gerçektir. Gerçi Hızırbek Gayretullah'ın Hüseyin Teyci hakkındaki iddiaları bununla da sınırlı değildir. Hüseyin Teyci'nin Türkiye'ye gelişini de kaleme alan Hızırbek Gayretullah zikredilen çalışmasında da Hüseyin Teyci'ye birçok isnatlarda bulunmuştur. Çalışmamızın ilerleyen sayfalarında bu konulardaki bilgileri de yorumlayacağız.

[10] İsa Yusuf Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, Derleyen, M. Ali Taşçı, İstanbul 1985, s. 274; Gayretullah, "Belgelerle Osman Batur", s. 83; Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 11, 15, Ömer Kul, *Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi*, s. 253; a. mllf, *Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010, s. 113 vd.

Gansu'ya gelmişlerdir. Toplu olarak çıkılan göçte bundan sonraki süreçte guruplar halinde ayrılıklar başlamıştır. Hüseyin Teyci ise liderlik vasıflarından birisini de bu olayda göstererek arkadaşlarından ayrılıp 1939 yılı sonunda yanındaki 150 aile ile birlikte Gasgöl'e yerleşmiştir. Sayıları 15.000-18.000 olarak tahmin edilen Kazak topluluğu, Guo-Min-Dang idaresinin baskısı üzerine yaşamakta oldukları bölgelerden göç ederek Doğu Türkistan'ın doğusunda yer alan Gansu-Şinhay sınırındaki Gasköl bölgesine yerleşmişlerdir[11]. Bu tercihte Gasgöl'ün coğrafi durumu çok önemli bir yer

[11] Lias *(Kazak Exodus*, s. 71-72) bu baskının Sovyetlerden kaynaklandığını iddia etmektedir ki kanaatimizce zikredilen bu dönemde Doğu Türkistan'da bu türden bir baskı mevcut değildir. Krş. için bkz. Karahoca, *Doğu Türkistan*, s. 18. Kayıtlarda sayıları 18.000 kişi olarak geçen bu Kazak topluluğunun Barköl, Nori, Kapdık ve dolaylarından göç etmelerine ve Qin-hai bölgesine gelmelerine dair kaynaklarda teferruatlı bir bilgi bulunmamaktadır. Bu konuda en sağlıklı bilgiler Hüseyin Teyci'nin kaleme almış olduğu bir nevi hatıratında mevcuttur. Lâkin bu hatıratın henüz neşredilmemiş olması göçün aydınlatılmasında bir eksiklik olarak durmaktadır. 1937-1938 yıllarında meydana gelen bu göç hadisesi ile alakalı olarak görüşlerini aldığımız ve bu konuda konferans, gazete ve TV programlarında bilgi veren, fakat bu çalışmalarını henüz basılı materyal haline getirmemiş olan Mansur Teyci ile konuyu teferruatlı bir şekilde ele alma ve değerlendirme imkânı elde ettik. Qin-hai'ye gelen göç kafilelerinden ilk grup Elishan Batur ve Zayif Teyci liderliğinde olan 700 aile (yaklaşık 3.500 kişi), burada durmayarak Hindistan'ın Karaçi şehrine yerleşmiştir. Göçün ikinci grubu Sultan Şerif Teyci liderliğinde, 300 aile (yaklaşık 1.500 kişi), 1938-1946 tarihleri arasında Qin-hai bölgesinde ikâmet eden grup, 1946 sonlarında Barköl bölgesine dönmüştür. Göç kafilesinin üçüncü grubu Hüseyin Teyci liderliğinde 150 aile (yaklaşık 750 kişi), Gasgöl'e yerleşmiştir. Hüseyin Teyci'nin bu grubu 1951'e kadar Gasgöl'de yaşamıştır. 18.000 kişilik göç kafilelerinden geriye kalan 12-13.000 kişilik grubun bir kısmı Kansu eyaletine göç ederek Aksay bölgesine, bir kısmı da geriye dönerek Altay'a yerleşmiştir. Aksay Kazak Otonom Rayonu için bkz. Gayretullah, *Uzaklara Balam*, s. 98-99. Bu göç hareketleriyle alakalı olarak ayrıca bkz. Saadet Çağatay, *Kazakça Metinler*, TTKB, Ankara 1961, s. 1-7. Hüseyin Teyci'nin hatıratı olarak Mansur Teyci'den aldığımız elyazması notlarda 1949 göçü ile Gasgöl'e gelenler ve kendilerine yapılan yardımlarla alakalı bilgiler bulmak mümkündür. Hızırbek Gayretullah çalışmanın Hüseyin Teyci'ye ait olmadığı iddiasındadır. Gayretullah ayrıca çalışmanın Mansur Teyci tarafından Hüseyin Teyci adına yapıldığını da iddia etmektedir. Kanaatimizce Doğu Türkistanlılar arasındaki birçok ihtilaflı konu da olduğu gibi bu hatıratın Hüseyin Teyci'ye ait olmadığı da sadece bir iddiadan ibarettir. İddiaları bir tarafa bırakarak sadece tutulan notları değerlendirdiğimizde, göçün aydınlatılmasında katkılar sağlayacaktır düşüncesindeyiz. Hatıratın 41, 42, 46 ve 57. sayfalarında göçle ilgili şu bilgiler yer almaktadır. "*Delilhan Canaltay 1950 Temmuz ayında yanıma geldi. Kendilerine 300 koyun, bir Kazak ak otağını donatıp dayalı döşeli takdim ettim. Ayrıca kullanım gereksinimi ulaşım için at, deve tahsis ettim. Yanındaki kardeşleri ve Nurgocay Batır'a da yardım edildi. 1950 yılı Ağustosu'nda Yolbars yanında 42 Beyaz Rus askeri de olduğu halde yolda kullanacakları keçeden yapılan soğuktan korunacak malzemeler, altı adet koyun postundan yapılmış yorganlar vs verilerek Hindistan'a uğrulandı. Salis Emreoğlu, Abdülkerim, Adil'den müteşekkil 18 nüfusu da yanlarına kattık… Bu yanlarına katmış oluğum azizleri (hürmet duyulan) yolda şehit etmişler. Aynı yıl 20 Ağustos'ta Sultan Şerif Teyci ve 30 aile Barköl'den bizim yanımıza, Utumörinde otururken, geldi. Bu Teyci Beye 200 koyun takdim ettim. Diğer vatandaşlar da bundan fazla yardımlarını yaptılar. Bu kışı burada beraberce atlatıp 1951'de*

tutmaktadır. Hüseyin Teyci ve etrafındakilerin Gasgöl'e yerleşmelerinin sebeplerini şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a. Bölgenin ikliminin yazları serin ve kışları ılık olması nedeniyle hayvan sürülerinin açık havada yaz-kış yayılabilmesi,

b. Gasgöl bölgesinin doğusunda Şinhay, kuzeydoğusunda Gansu, kuzeybatısında Gobi ve Lop-Nor tarım bölgesi ile güneyinde Tibet stepleri bulunmaktadır. Kafile gerektiğinde bu dört yöndeki coğrafyadan faydalanabiliyordu,

c. Gasgöl bölgesinin Barköl ve Urumçi'den takriben 1500 km uzaklıkta oluşu Şın Şı-sey mezaliminden de uzak olmayı beraberinde getirmesi,

d. İşi-gücü olmayan ailelerin sadece avlanma ile de geçinebilecek özelliklerinin bulunması,

e. Doğu Türkistan'da doğabilecek huzursuzluklarda harice çıkış kapısı imkânı sağlaması.

Gasgöl bölgesinin stratejik ehemmiyeti 1949 sonrası başlayan göç sürecinde daha net bir şekilde anlaşılacaktır.

3. Gasgöl'de Yaşam Şartları

1937-38 göçünde Gasgöl'e birer at ve deve ile gelip yerleşen halk ilk dönemlerde yoksul bir vaziyette idi. Bu ailelerin Gasgöl'deki iki yıllık süre zarfında at, deve, koyun sürülerine sahip duruma gelmelerinde şüphesiz liderleri Hüseyin Teyci'nin önemli bir yeri olmuştur. Zaman geçtikçe yer seçimindeki isabet kendisini hissettirmiş, halk zenginleşmeye başlamıştır. 1942 yılını müteakip Urumçi'de bulunan ileri gelen Kazak liderlerinden Hadıvan Hanım, Şerifhan Töre ve arkadaşları Gasgöl'de bulunan Hüseyin Teyci ve göç gurubunu tekrar Barköl'e geri getirme teşebbüsünde bulundular. Bu amaçla gelen heyet zaten zor şartlarda yapılan göç ile yoksul durumda olacaklarını tahmin ettikleri halkı tekrar eski yerlerine döndürerek hayat şartlarını iyileştirmeyi düşünüyorlardı. Fakat gelen heyet, Hüseyin Teyci liderliğindeki kafilenin yaşam imkânlarının gayet iyi hatta zenginleştiğini müşahede etmiştir. Urumçi'den aldıkları emri iletmekle

---

Hindistan'a yola çıkma görüşünde idik… Hazırlıklar yaparken alınan bir habere göre hemen bizim evde toplanıldı. Koyunlarla kurban kesilip, hatim duaları yapıp, kış olsa da yola çıkmak gereğinden üç taraftan askerlerin gelişi ile 25 Ocak 1951'de Allah'a yalvararak hicrete başladık. Aklımız baştan çıktı, şaşkındık. Yiğitler gelmemişti ki, böylece Sultan Şerif ve Delilhan arkadaşlarla Tibet steplerine çıkmamız bir oldu. Yanımda Bağsiy Ağa'nın 100 devesi ayrıca 40 deve bizde ve 3.000'den fazla koyun var… Safakadal Sarayı'nda iken Amerikalılar tarafından yardımlarda bulunuldu. Kaldığımız bir seneye yakın zamanda Pakistan'a 1939 senesinde giden akraba ve arkadaşlarla mektuplaştık. Hacı Hamza Zalın ve diğer arkadaşlarımızla fikir alış-verişinde bulunduk. Bu arkadaşlarımızdan "Biz daha önce Türkiye'ye müracaatta bulunduk, kabul edilmedik, siz imkân, fırsat olursa Türkiye'ye yol açınız, hepimiz varırız" diye mektup aldım…"

görevli heyet, Hüseyin Teyci kafilesinin Altay'da bulunan eski yurtlarına dönmelerini talep ettiklerinde ise aldıkları cevap: "*Sizlerin bizi arayıp hal-hatırımızı sormanız bizleri çok memnun etti. Bizi arayan büyüklerimiz Hadıvan, Şerifhan Töre ve arkadaşlarına şükranlarımızı sunarız. Elbette doğduğumuz yere geri gidiceğiz fakat halkın durumu gün geçtikçe iyileşmekte, bu bakımdan zengin aileler olarak kısrak, deve ve koyun sürülerimizle dönmek için birkaç sene burada kalmamıza müsaade edilmesini istiyoruz. Aynı zamanda Şın Şı-sey'in katı tutumlarının daha da iyileşmesini bekleyeceğiz*" olmuştur.

Urumçi idaresinin isteği doğrultusunda Gasgöl bölgesinde yerleşmiş olan Hüseyin Teyci ve gurubunun Barköl'e dönmesi için iki defa heyet gönderilmiştir. Heyette bulunan şahıslar şunlardır: Şerifhan Töre, Alen Wangoğlu Delilhan, Türkistan Nogaybay ve Kökiy Ükirday. Urumçi'ye dönen heyetler Gasgöl'de ikamet eden Hüseyin Teyci ve etrafındakiler hakkında görüşlerini başta Şın Şı-sey olmak üzere yetkililere sunmuşlardır. Gasgöl'de bulunan Hüseyin Teyci, Urumçi, Küytin, Çoncu, Kumul ve Lancu'da yapılan toplantılara davet edilmiştir. 1937-1938 göçü ile 1939 yılında Gasgöl'e yerleşen Hüseyin Teyci ve etrafındakiler 1951 yılına kadar burada yaşamışlardır. Takriben 150 aile ile başlayan yerleşme, ilerleyen zaman diliminde takriben 1.000 aileye ulaşmıştır.

4. 1949 Göçü Öncesinde Doğu Türkistan'da Durum

1934 yılını müteakip Doğu Türkistan'ın tam bir Sovyet peyki hâline gelmesinden sonra Kremlin idarecileri bilhassa Kazak topluluklarını Şın Şı-sey idaresine teslim etme gayreti içerisinde olmuştur[12]. Kazakların bundan sonraki yaşamları hakkındaki bilgiler hem az hem de güvenilir değildir. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 1937-1938 göçü ile Keşmir'e akabinde 1949 sonrası başlayan göç ile de Türkiye'ye yerleşen Kazak mültecilerinin verdikleri bilgilere göre Gasgöl'e göç eden Kazaklar daha sonra üç gruba ayrılarak hayatlarına devam etmişlerdir. Bazı araştırmacılar ise Şın Şı-sey idaresine karşı bu toplulukların muhalif hareketlerde bulunduğu iddiasındadırlar[13].

[12] McLean, "Xinjiang: Today", s. 381.

[13] Lias, *Kazak Exodus*, s. 72-73, 76-77, 91-92; Karahoca, *Doğu Türkistan*, s. 16-18; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. III, s. 46-47. Yunus Hacı, Alibek Rahimbek, Hüseyin Teyci ve Sultan Şerif 'in mücadeleleri teferruatlı bir şekilde ortaya konulmamıştır. Forbes, (*a.g.e.*, s. 473) bu kişilerden Yunus Hacı'nın Alibek Rahimbek'in müttefiki olduğunu söylemekle beraber, Gayretullah daha Alibek gündeme gelmeden önce Yunus Hacı'nın 1940 yılında tutuklandığını ve gaz odasında şehit edildiğini görüşmelerimiz sırasında bize aktarmıştır. Burada karıştırılmaması gereken nokta adı geçen şahısların her birinin millî mücadelede birlikte hareket etmeleri veya bu mücadele içerisinde olup-olmadıkları değildir. Mesela Hüseyin

Stalin'in Batı Türkistan'da yaptığının bir benzerini de Şın Şı-sey, Doğu Türkistan'da yapmıştır. Stalin'in temizlik hareketi Doğu Türkistan'a sıçradığında Şın Şı-sey ve onun NKVD (Sovyetler Birliği İçişleri Halk Komiserliği)'li işbirlikçileri, ileri gelen liderleri sözde İngiltere ve Japonya ile işbirliği yapmakla suçlayarak idam veya hapsetmiştir[14]. 1937'deki temizlik hareketinden sonra üst mevkilerde çok az sayıda Türk kalmıştır ki bunlar arasında hiçbir Tungan da yer almamıştır[15].

Şın Şı-sey'in zulme dayalı siyaseti üzerine çıkan 1937 ihtilâlı bastırıldıktan ve onu müteakip tatbik edilen temizlik hareketinden sonra, Urumçi idaresine karşı direniş hareketlerinin geçici de olsa durakladığı görülür[16]. Bundan sonraki süreçte Urumçi'de askerî ve polis üniforması giyenlerin ve Rusların sayısı artmıştır. Bu dönemde aralarında toprak sahipleri, memurlar, hocalar ve dinî eserleri okurken yakalanan çok sayıdaki Müslüman hapsedilmiştir. Bununla birlikte Kırgızlar ve bilhassa Kazaklar gibi göçebe hayatı yaşayan Türklere karşı kullanılan bu siyasetin etkili olmadığı Doğu Türkistan'da kanıtlanmıştır.

Şın Şı-sey'in Doğu Türkistan'da idareyi ele aldığı andan itibaren Altay ve Tanrı dağlarındaki Kazaklar ile başı daima dertte olmuştur[17]. Doğu Türkistan'daki Kazakların 1936-1940 yılları arasında Şın Şı-sey idaresine karşı büyük çapta olmasa bile şiddetli bir mücadele verdiği bilinmektedir[18]. Bu dönemde Gasköl ve Tanrı dağlarındaki hareketler pek bilinmemekle beraber[19], Osman Batur'un liderliğinde, Altay Kazaklarının çetin mücadeleler verdiği bilinen bir gerçektir.[20].

Teyci'nin hiçbir zaman silahlı mücadelenin içerisinde olmadığı bir hakikattir. Bununla birlikte 1949'da başlayan Komünist Çin istilası döneminde göç kararı alan Osman Batur, Canımhan Hacı, Alibek Rahimbek, Sultan Şerif Teyci, Delilhan Canaltay, Nurgocay Bahadır vb kişilere yaptığı yardımlar ve müşterek hareket etme noktasında kanaatimizce faydası görülen bir kişidir. Muhtemelen bu tutumu sebebiyle, 1951 yılına kadar Gasgöl'de hiçbir mücadeleye girişmeyen ve Çinli idarecilerle sıkıntı yaşamayan Hüseyin Teyci, nihayetinde Amerikan Konsolosuna da yaptığı yardımlar ve Osman Batur başta olmak üzere diğer göç kafileleri ile münasebette olması, nedeniyle Komünist Çin idarecileri tarafından tutuklanıp cezalandırılması gereken bir kişi olarak değerlendirilmiştir. Bütün bu gelişmeler neticesinde de, diğer hicret eden kişiler gibi, hayatta kalabilmenin yolunu yurt dışına çıkmakta görmüştür kanaatindeyiz.

[14] Whiting, *a.g.e.*, s. 53; Sheng, *a.g.e.*, s. 179-180.

[15] Norins, *a.g.e.,* s. 93; Sheng*, a.g.e.,* s. 216-217; Benson, a.g.m., s. 145.

[16] McLean, "Xinjiang, Today", s. 382. Krş. için bkz. IOR, L/P&S/12/2358, PZ. 1236.1940 (Report of HMCGK Johnson on his visit to Urumchi, July-September, 1939), s. 4'ten naklen Forbes*, a.g.e.,* s. 278.

[17] Sheng, *a.g.e.*, s. 181; Hayit, *Turkestan zwischen*, s. 301.

[18] Lias, *Kazak Exodus*, s. 81 vd.

[19] Lias (*Kazak Exodus*, s. 73)'a göre muhtemelen 4-5.000 Kazak'ın Gasgöl'den ayrılarak Sheng Shi-cai'in hâkimiyetindeki bölgelere geri geldiği ve bunlardan 3.000 kadarının

Bu olaylar dikkate alındığında Şın Şı-sey'in "*ilerici*" olarak tanımlanan siyasetinin Doğu Türkistan halkına verdiği faydaların haddinden fazla abartılarak gösterilmeye çalışıldığını anlamak güç olmasa gerekir[21]. Buna karşılık mevcut kaynaklar, hiçbiri tarafsız olmamakla birlikte, tetkik edildiğinde Şın Şı-sey idaresinin polis terörü, askerî baskı ve zulüm devri olduğunu, Doğu Türkistanlıların da Genel Vali'ye karşı direniş hareketlerini her zaman devam ettirdikleri görülmektedir.

Burhan Şehidî, Eylül 1949'da, Halk Kurtuluş Ordusu'na teslim olduğunda, Osman Batur, Doğu Türkistan'da Guo-Min-Dang yönetimi ile aynı safta ve komünist aleyhtarı olarak bilinmekteydi. Nitekim Osman Batur, Yolbars Han gibi, Burhan Şehidî'nin teslimiyetini içine sindirememiştir. Bundan sonra, Can Ci-cong'un Koalisyon Hükümeti'nde Maliye Bakanı olan Canımhan Hacı da, Osman Batur ile birleşmiştir. Hemen hemen aynı zamanlarda, yani 1949'un yaz ve sonbahar aylarında, Osman Batur'un Alibek Rahimbek liderliğindeki bir grup müttefiki Karaşehir'in Kökülük mevkiinde karargâh kurmuştur. Bu arada Canımhan Hacı'nın 1946-1947 senelerindeki Koalisyon Hükümeti'nde Genel Sekreter yardımcısı olan Salis Emrekulu da onlarla bileşmiştir. Bundan sonraki aylarda bu iki grup, Halk Kurtuluş Ordusu'na karşı birkaç defa vur-kaç şeklinde çatışmıştır[22]. Lâkin bu çatışmalarda Kazakların başarılı olma ümitlerinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Nitekim Alibek Rahimbek'in grubu Aralık 1949'da Kökülük'ten ayrılarak güneye yani Kazakların Doğu Türkistan-Çing-hay hududundaki Gasköl bölgesine hareket etmek zorunda kalmıştır. Osman Batur ise komünist birliklerine karşı altı ay kadar gerilla savaşını devam ettirmiştir. Alibek maiyetiyle birlikte bin bir müşkülat ile Kuruk Dağ ve Lop-Nor bölgesini geçerek, 1950 yılı ilkbaharında Gasköl'e ulaşmıştır. Bundan sonra ise bölgedeki Kazakların ileri gelenlerinden Hüseyin Teyci ve

---

Keşmir'e gittiği ifâde edilmektedir. 1948'de Altay bölgesi Kazakları'ndan geriye kalabilenler dağınık bir şekilde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Birçoğu Hindistan'ın kuzeyindeki yerleşim yerlerinde bulunan bu insanlar geçimlerini kuzu derisi ve bundan imal ettikleri mamulleri satarak sağlamaktaydı bkz. McLean, "*Xinjiang: Today*", s. 382.

[20] Sheng, *a.g.e.*, s. 178-179, 218. Krş. için bkz. Karahoca, *Doğu Türkistan*, s. 18.

[21] Lattimore, *Pivot of Asia*, s. 74- 75, not 46. Cable, a.g.m., s. 13-14; Lias, *Kazak Exodus*, s. 74-75. Krş. için bkz. E. Bacon, *Central Asians under Russian Rule: A Study in Cultural Change*, NY, Ithaca, 1966, s. 191; A. Emiloğlu, "Changes in the Uighur Script During the Past Fifty Years", *CAJ*, C. XVII, No: 1, (1973), s. 128-129; T. G. Winner, *The Oral Art and Literature of the Kazakhs of Central Asia*, Durham, N.C. 1958, s. 14-42.Lattimore'ye göre yapılan bu nevi çalışmaların halkın yararından çok, Sovyet stratejilerine uygun olduğuna dair bkz. Lias, *Kazak Exodus*, s. 78. Bu reformlar da sadece o dönemdeki Sovyet Orta Asyası'nda eğitim ve kültürel alanlarda yapılan reformları göz önünde bulundurarak değerlendirmek gerekir.

[22] Lias, *Kazakh Exodus*, s. 129, 151-52, 154-59, 172-74; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. III, s. 47.

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,
Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz-2011, s. 103-130

Sultan Şerif ile irtibata geçmiştir[23]. Gasköl bölgesindeki Kazaklar, 1937-1938 yıllarında Şın Şı-sey'den kaçtıktan sonra Doğu Türkistan'ın siyasî sahnesinden uzak kalmışlardı. Fakat Alibek Rahimbek'in bölgeye gelmesinden sonra durum değişmiştir. Aradan altı ay geçtikten sonra Osman Batur da, maiyetiyle birlikte, Kanambal'a gelmiştir[24]. Yolbars Han ise yolda Osman Batur ile birleşmişti. Hüseyin Teyci ile buluşan Yolbars Han, Salis ile birlikte Hindistan üzerinden Tayvan'a geçerek Çan Kay-şek ile birleşmek gayesiyle, Tibet'e hareket etmiştir[25]. Alibek Rahimbek ise Gasgöl'de kalmayı tercih etmişti. Komünist Çin birlikleri 1951 yılının Şubat ayında Kanambal-Kayız'a geniş çaplı bir saldırı düzenleyerek Osman Batur ile Canımhan Hacı'yı ele geçirmişlerdi. Diğer Kazak liderleri ise Tibet'e oradan da Hindistan'a geçmeyi başarmıştır[26]. Osman Batur ile Canımhan Hacı, Urumçi'ye götürülerek, Çin Komünist devrimcileri tarafından "*karşı devrimcilikle*" suçlanarak idam edilmiştir[27]. Alibek Rahimbek, Delilhan Canaltay, Sultan Şerif Teyci ve Hüseyin Teyci altı aylık yorucu yolculuktan sonra, Ağustos 1951'de, maiyetleriyle birlikte, Ladak hudutlarına gelmeyi başarırken[28] Yolbars Bek, Ocak 1951'de Lahas'a gelmiştir. Salis'in ise yolculuk esnasında, erzak yüzünden çıkan bir anlaşmazlık sebebiyle, öldürüldüğü kayıtlarda mevcuttur[29].

---

[23] Canaltay, *a.g.e.,* s. 88; Oraltay, *Kazak Türkleri*, s. 224 vd.; Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 184; Lias, *Kazakh Exodus*, s. 160-67; Clark, *a.g.m.*, s. 625-626; M. J. Clark, "How the Kazakhs Fled to Freed", *National Geographical Magazine*, C. CVI, No: 5, (Nov. 1954), s. 625-626. Lias (*Kazakh Exodus*, s. 165) Osman Batur'un Alibek Rahimbek gibi, Gasgöl'e hareket ettiğini yazmıştır. Lâkin Osman Batur'un Gasgöl'e gitme niyetinin olmasına rağmen, bu arzusunu gerçekleştiremeden Komünist birlikleri tarafından Kanambal-Kayız'da yakalandığı bilinen bir gerçektir.

[24] Lias (*Kazakh Exodus*, s. 174) ve Boorman-Howard (*a.g.e*., C. III, s. 47; C. *IV,* s. 60) Osman Batur'un Gasgöl'e geldiğini iddia etmektedirler. Lâkin bu bilginin nereden alındığı belirtilmediği gibi zikredilen çalışmanın gerçeklerle alakası da yoktur.

[25] Lias, *Kazakh Exodus*, s. 174; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. III, s. 47; C. *IV,* s. 60. Lias (*Kazakh Exodus*, s. 174), Osman Batur gibi Yolbars Beg'in de Gasgöl'e geldiğini iddia etmektedir. Lâkin Yolbars Beg, Gasgöl'e değil Lopnor'a, Hüseyin Teyci'nin yanına gitmiştir.

[26] Lias, *Kazakh Exidus*, s. 180-182, 187-190; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. III, s. 47. Lias ve Boorman-Howard zikredilen çalışmalarında, geniş çaplı harekâtın Gasgöl bölgesine yapıldığını iddia etmektedirler. Lâkin araştırmalarımız sırasında bu harekâtın Gasgöl'e değil, Kanambal-Kayız'a yapıldığı net olarak görülmektedir.

[27] Jack Chen (*a.g.e.*, s. 270)'e göre Osman Batur, Komünist birlikleriyle yapılan çatışmada öldürülmüştür. Diğer araştırmacılar ise (Lias, *Kazakh Exodus*, s. 180-84; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. III, s. 47; Dreyer, a.g.m., s. 156; Yang I-fan, *Islam in China*, Hong Kong 1969, s. 75-79; R. C. Bush, *Religion in Communist China*, NY 1970, s. 269-70; Gayretullah, *Osman Batur*, s. 3) Osman Batur'un yakalandıktan sonra idam edildiğini ifade etmektedir.

[28] Forbes (*a.g.e.*, s. 415-416), Alibek Rahimbek'in 18 Ağustos 1951'de Ladak bölgesindeki Pangong'a ulaştığını, buradan da Şirinagar yoluyla Türkiye'ye geldiğini belirtmektedir.

[29] Lias, *Kazakh Exodus*, s. 219-222; Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. IV, s. 60. Dalay Lama, Yolbars Han ve 5 adamının Hindistan'daki Darjeeling'e gitmesine izin vermişse de, onunla

Bu yeni dönemde herkes yine ümidini Osman Batur'a bağlamıştı. Zikrettiğimiz bu dönemde Muhtar Xin-jiang Hükümeti yıkılmış, üyelerinin bir kısmı ülke dışına çıkmaya karar vermiş, Amerikan Konsolosu Dougles MacKiernan da iki adamı ile Osman Batur'un yanına gelmişti[30]. Ayrıca Canımhan Hacı da üç oğlu ile Osman Batur'la birleşmişti. Bu kişilerin Osman Batur'un yanında bulunması komünistler için bahane olarak kullanılmıştır. Fakat Osman Batur Amerikan Konsolosunu dört Kazak yiğidi ile Gasgöl'deki Hüseyin Teyci'nin yanına göndermiştir[31]

5. Doğu Türkistan'dan Göç ve Gelişen Olaylar

Göç hadisesinin başlamasından sonra Kazak halkının durumlarını ifade eden en sağlıklı bilgileri İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'ya yazılan mektuplardan öğrenmek mümkündür. Mesela 1950 yılı Mart ayında Osman Batur'dan ayrılıp Gasgöl'e gelen ve buradan da hareketle Tibet sınırına dayanan Alibek, Hüseyin Teyci, Salis, Hamza ve Takman'ın Keşmir'de bulunan Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'e yazdıkları mektupta:

"*Xin-jiang'daki Türk Milletinin âli rehberi Muhammet Emin ve İsa Bey başta olmak üzere bütün yurttaşlara selam. Cenaplarınız ve diğer yurttaşlarımızla, parlak Müslüman milletinin dostu Pakistan ülkesine sağ salim varmışsınızdır. Biz, sizler hareket ettikten sonra onuncu ayda göç ederek üç ay sonra 300 aile ile birlikte Çimen dağında Hüseyin Teyci ile birleştik, Osman Batur ve Canımhanlar da gelmek üzeredir. Onlar geldikten sonra, bir teşkilât kurarız. Sizlerden haber almak için Damollam'ı gönderdik. Diğer hususları ondan öğrenirsiniz. Bundan başka cenaplarınız bizleri hatırınızdan çıkarmadan, biz kardeşlerinizin hâlinden haberdâr olmanızı ve harici devletlerle anlaşarak bizim için olacak yardımlarınızı esirgemeyiniz. Hepimiz Türk evladıyız. Bizleri kendinizden saymanızı, ülkenin komünist zulmünden kurtulması için bir çare bulmanızı, bize gerekli*

beraber Lahas'a gelen göçmenleri gözaltına almıştır. Yolbars Han, Darjeeling'den Kalküta yoluyla, 1 Mayıs 1951 günü, Tayvan'a gelerek Guo-Min-Dang idaresinde, Doğu Türkistan'ın sürgündeki genel valiliği makamına oturmuştur, bkz. Boorman-Howard, *a.g.e.*, C. IV, s. 60. Lias ve Boorman-Howard'ın bu konudaki bilgilerin yanlışlığını karşılaştırmak için bkz. Gayretullah, *Uzaklara Balam*, s. 107-112.

[30] Petrov (*a.g.e.*, s. 496)'a göre McKernan ile Osman Batur, Barköl'de iki defa elçileri vasıtasıyla haberleştiler. Ayrıca McKernan'ın Osman Batur ile ilk görüşmesinden sonra Osman Batur'a bakışının değiştiğini ve samimiyetine inandığını da kaydeden Petrov, Amerikalıların Gasgöl'de 5 ay kaldıklarını belirtmektedir.

[31] Gayretullah, "*Osman Batur ve Millî Mücadelesi*", s. 14-15, 27-28.

haberlerin yetiştirilmesini rica ederiz. Bizi bu hususta habersiz bırakmayın"[32] görüşlerine yer vermişlerdi.

Mektuptan da anlaşılacağı üzere Ocak 1950'de Çimen dağında bulunan Hüseyin Teyci ile birleşen göç kafilesi Osman Batur'u beklemekte, onların da gelmesinden sonra göçe devam edeceklerini bildirmekteydiler. Osman Batur ile Canımhan Hacı, 1 Nisan 1950'de Barköl'de Komünist birliklerine karşı mücadeleye devam ederken[33], Çinli birlikler, Olumcu-Bulumcu ırmağında yerleşmiş olan halka saldırmıştır. Bu saldırıda çoluk-çocuk ayırmadan 60 kişi katledilmiş, halkın bir kısmı da esir alınmıştır. Geri kalanlar ise Nori'ye kadar göç etmek zorunda bırakılmıştır.

Göç kafilesinin önünde bundan sonra Zindankol, Büyük, Küçük Daraktı ve Töskayınoğulları güzergâhı bulunmaktaydı. Bu yollar da Komünist birlikleri tarafından sarılmış vaziyette idi. Bu sırada Kungrek'teki halktan Sultan Şerif, Canabil ve diğer liderlerden mektup alan Osman Batur vaziyet hakkında bilgi sahibi oldu. Mektupta hükümeti oyaladıkları ve kendilerini bekledikleri, aynı şekilde hükümetin de bunun farkında olduğunu ve hepsini yakalamak için kendilerini oyaladıkları yazılı idi. Osman Batur verdiği cevapta; her halükârda Kanambal Dağı'nda birleşme teklifinde bulunmuş, bu da mümkün olmaz ise Gasköl, Kacıra veya Tac-Nor dağında buluşmayı planladıklarını bildirmiştir[34]. Osman Batur kuvvetlenen Çin karşısında tutunamayacağını da anlamıştır. Artık karar vermeli ve mümkün olan en kısa sürede Tibet sınırındaki Gasköl'de senelerden beri yaşamakta olan Hüseyin Teyci'nin yanına gidilmeliydi. Bu sebeple Haziran 1950'de Barköl'den hareket eden Osman Batur karşılaştığı komünist birliklerini teker teker geçerek kızıl birliklerin kendisini ve maiyetini beklediği Zindankol'da düşmanıyla karşılaştı. Yapılan savaştan sonra da Makay'a yönelen Osman Batur ve maiyeti burada düşman kuvvetlerine karşı koymak istemişlerse de geri dönmek zorunda kaldılar. Bu baskın kafilenin dağılmasına her birinin bir tarafa saklanmasına sebep olmuştur[35].

Kafileden geriye sağ kalmayı başaranlar Küçük Daraktı'nın tepesindeki Yayla Dağ'ında toplandı. Kurtulabilenler 100 kişi civarında idi. Osman Batur da ortada yoktu. Radyo yayınından Canımhan Hacı'nın yakalandığı,

---

[32] Mektup için bkz. ek 1. Mektup hakkında görüşlerini aldığımız Mansur Teyci, Alibek Hâkim kafilesinin Gasgöl'e ulaştıklarında 300 değil 60 aile olduklarını ifade etmiştir.

[33] *Türkistan Şehitleri*, s. 44.

[34] Altay, *a.g.e*., s. 410, 412; Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 177 vd.

[35] Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 149-150; a. mlf., "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 15, 28-29; Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 180 vd.; Hayit (*Türkistan Devletleri*, s. 331), Canımhan Hacı'nın 12 Aralık 1950 tarihinde yakalanıp Urumçi'ye götürüldüğünü ifâde etmektedir.

Osman Batur'un ise kurtularak yanındaki az sayıda kişiyle gittiği haberini aldılar. Daha sonra da gelenlerle beraber kafilenin sayısı 160 kişiyi buldu. Kafile daha önce alınan karardan dönmeye niyetli değildi. Ölüm pahasına da olsa önce Gasgöl'e oradan da Hindistan'a, daha sonra da Türkiye'ye gideceklerdi[36].

Her an ölümle yüz yüze yollarına devam eden kafile zaman zaman Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'e mektup yazıp durumlarını anlatmak ve yardım talep etmekteydiler. Mesela; Salis'in 9 Mayıs 1950 tarihli mektubunda:

"*Hürmetli Mehmet Emin ve İsa Bey Ağabeylerim!*

…… biz sizden ayrıldıktan sonra çok eziyet çektik. Yalnız biz değil, ülkemizdeki karındaşlarımızın hepsi eziyet, zorluk çekmekte. Geleceğin nasıl olacağını bilemiyoruz. Sizlerin kıymetleri şimdi göze görünmüş olup, halk arasında sizlerin sağ salim ayrıldığınıza sevinmekte, diğer bir taraftan ayrı bir yetim kaldığımız için müteessir oluyoruz. Allah'a emanet ederek boyunlarımızı bükerek kendi işlerimizle meşgul olmakta ve Allah'tan kendileri için aman dilemekteyiz.

Biz şimdi Alibek ve Hamza ile 100 tane insan olarak sağ salim Kazdemirlik Dağı'na geldik. Malların üçte ikisi ziyân oldu. Adamlarımızdan ikisi öldü. Diğerlerimiz sağ salim geldik. Urumçi'den 9. ayda ayrılarak Köklük dağında iki ay kaldık. Toksun'a adam gönderip Abdulhak ile haberleştik. Orada zenginler mümkün olursa düşmanlardan kaçıp kurtulmayı düşünmekteymişler. Bu olmadığı takdirde Çimen dağına çıkacak gibi görünmekteler. Osman Batur ve Canımhanlar da 500-600 kişi ile bu Kaz dağına gelmek istiyorlar. Mamafih bu Kaz dağına 1.000 tane Kazak toplanacaktır. Komünistlerden kaçarak dağa sığınacak Uygurlar ve daha başkaları da olur kanaatindeyiz. Ne olursa olsun mümkün olursa Komünistleri bu Kaz dağına gelinceye kadar birkaç yıl canımızı korumayı düşünmekteyiz. Sizlere adam gönderip haber almayı düşünmekteyiz. Emin Damolla iki arkadaşı ile birlikte gelerek bize katıldılar. Onlar çok cefa çekmiş. Ben iki çocuk ve hanımım ile çıktım. Eğer yolunu bulursak sizleri arayacağız. Buradaki bütün halk sizlerden haber ve yardım beklemektedir. Eskisi gibi bu Kaz Dağı'nda Tibetliler ve Moğollularla düşman olmaktan çekinmeyi, imkânı olursa küçük bir hükümet kurarak kardeşlerimizle rahat hayat geçirmek istiyoruz. Bunun için mümkün olursa hemen bizimle haberleşme hususunu düşünmenizi rica ederim"[37] düşüncelerine yer

[36] Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 184.
[37] Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 22-23.

vermekteydi. Gerçekten de hicret, çok ağır ve yorucu şartlarda devam etmekteydi.

Osman Batur yanında kalan az sayıda kader yoldaşıyla 28 Ağustos 1950 tarihinde Çin hay'a bağlı Makay'a geldi. Üstün gayreti sayesinde Barköl'ün Oşaktı yaylasından çıktıktan 52 gün sonra ki bu yolculuk çetin ve yorucu geçmiş aynı zamanda yedi defa vuku bulan çarpışmadan sonra Makay'a ulaşmayı başarmıştı. Osman Batur kafilesi burada kalırken Sultan Şerif Teyci ve maiyeti Tac-Nor'da bulunan Hüseyin Teyci'nin yanına hareket etmiştir[38].

Osman Batur daha sonra Bağdaş dağında Yolbars Beg ile buluşmuş, bu sırada Küngrek'ten gelen Sultan Şerif Teyci ve Canabil de onlara katılmıştır. Burada yapılan toplantıda sonraki adımlarının ne olması gerektiği konuşulmuştur. Toplantıya iştirak edenlerden bir kısmı yola devam etme taraftarı idi. Osman Batur'un ise diğer gelecekleri de bekleyerek 1950-1951 kışını Kanambal dağında geçirmeyi düşündüğünü, bu sayede hem hayvanların hem de kendilerinin dinlenebileceğini, ayrıca arkadan gelenlerin de kendilerine yetişebileceği fikrini ifade etmiştir[39]. Fakat hemen yola çıkma fikrinde olanları dinlemeyen Osman Batur, geriden gelecekleri bekleyeceğini, isteyenlerin ise yola çıkabileceğini söylemiştir. Kafile Makay'da dört kola ayrılmıştır. Osman Batur, Canabil Batur, Sultan Şerif Teyci, Kaben, Salahittin ve Saydullah, Kanambal Dağı'ndaki Kayız mevkiinde kalmaya karar vermiştir. Nurgocay ile gelen Uygur Habibullah ise Yolbars Beg ile Tac-Nor'a gitmiştir. Bir kısmı da kafileden ayrılıp Makay'daki akrabalarının yanına varmıştır. Nurgocay Batur ve beraberindeki 16 kişi ise Makay yolu ile Gasgöl'deki Hüseyin Teyci ve Alibeklere doğru harekete geçmiştir[40].

Çin Komünist birlikleri 1951 senesinde Osman Batur, Alibek Hâkim ve Hüseyin Teyci gibi Komünizm düşmanlarını yakalama emri almış ve bu iş için özel eğitimli 8. Kızıl Alay görevlendirilmiştir[41]. Dunkang'daki 8. Kızıl Alay, 10 Şubat 1951 günü Kayız'a hareket ederek hızlı bir şekilde Osman Batur üzerine yürümeye başlamıştır. Durumdan haberdâr olan Osman Batur

[38] Altay (*a.g.e.*, s. 414) ve *Türkistan Şehitleri* (s. 44) adlı çalışmalarda Tacnor'a hareket eden kafilenin Enver Koçyiğit'in liderliğinde olduğunu yazmaktadır ki, kanaatimizce bu ifâde Enver Koçyiğit'in babası Sultan Şerif Teyci şeklinde olmalıdır.
[39] Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 185 vd.
[40] Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 188; Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 151; a. mlf., "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 15-16.
[41] Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 35.

ise maiyetiyle birlikte müdafaa savaşı vermek üzere Kanambal'dan hareketle Makay'a daha yakın olan Kayız'a gelmiştir[42].

6. Osman Batur'un Yakalanması ve Hüseyin Teyci

Osman Batur'un hayatını konu alan eserlerde çokça dile getirilen mevzulardan biri de yerinin nasıl tespit edildiği hususudur. Bu konuda Hızırbek Gayretullah'ın kanaati Hüseyin Teyci'nin[43] adamlarının bu işi yaptığıdır. Gayretullah'a göre[44]: "*1951 yılının kışında Doğu Türkistan'dan çıkan Osman Batur, Kayız'da Alibek Hâkim ise Gasköl'de bulunuyordu. Aralarında uzun mesafeler olduğundan Osman Batur ile Alibek Hâkim'in güçleri birleşemiyordu. Gasköl'de yaklaşık çeyrek asırdır yerleşik Kazaklar vardı. Bu Kazaklara K. Teyci, önderlik ediyordu. Kızıl Çin ordusuyla savaşa savaşa Manas'tan Gasköl'e ulaşan Alibek, K. Teyci'den gelen göçmenlere yardım ve destekte bulunmasını, Kayız'daki Osman Batur'a lojistik destek vermesini, beraber hareket ederek hür dünyaya ulaşma fikrini K. Teyci'ye açmıştır. Fakat gelişen olaylar neticesinde K. Teyci'nin adamları Osman Batur'un yerini kılavuzluk yaparak 8. Kızıl Alay'a göstermiştir*"[45]. İsa Yusuf

[42] Gasgöl'deki Türklerin Mart başında yardım göndereceğini ve Osman Batur'un buna hazırlık yapmasını bildirme görevi Zalabay Teyci'ye verilmişti. Durumu haber vermek üzere yola çıkan Zalabay Teyci, Kayız'a vardığında Osman Batur'un yakalandığını öğrendi. 21 Şubat'ta tekrar Gasgöl'e dönen Zalabay Teyci burada, Osman Batur'a hücum edildiği gün Çaklık ve Qing-hai'den hareket eden iki askerî birlikten birinin Gasgöl'deki Alibek, diğeri de Tacnor'daki kafilenin üzerine saldırmış olduğunu öğrendi. Fakat mukavemet karşısında bir netice alamadan geri çekilmişlerdi, bkz. Gayretullah, *Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 155 vd.

[43] Zikredilen şahıs Kusayin, Hüseyin Teyci'dir.

[44] Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 33 vd.

[45] Buraya kadarki bilgiler her iki eserde de aynıdır. Fakat bundan sonraki bilgilerde Gayretullah (*Altaylar'da Kanlı Günler*, s. 157; a. mlf. "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 33-34)'a göre Hüseyin Teyci'nin başlangıçta müşterek hareket etme fikrine olumlu bakarken sonradan vazgeçtiğini, Alibek ve Osman Batur'un peşinde olan Kızıl Ordu'ya jurnalde bulunduğunu ifade etmektedir. Hüseyin Teyci, Komünist Halk Kurtuluş Ordusu'na bağlı ve karargâhı Duvkuang'da bulunan 8. Kızıl Alay Komutanlığı'na adamlar salarak gerek Osman Batur, gerekse Alibek Rahimbek'in güç ve kuvveti hakkında bilgiler aktarmıştır. Ayrıca Mao ve Komünist Partisi'ne bağlılığını bildirmiştir. Mao'ya sunmak üzere 250 gr'lık altından "kızıl yıldız" yaptırarak Nimet Rakımbayoğlu başkanlığındaki bir heyetle Çing-hay Komünist Parti Başkanlığı'na göndermiştir. Bunun üzerine Çinli yetkililer Kazak Zalen başkanlığında dört kişilik bir heyeti Hüseyin Teyci'ye göndererek, elindeki silah ve adamlarıyla Halk Kurtuluş Ordusu'na katılmasını istemiştir. İddiaya göre talebi kabul eden Hüseyin Teyci, Kam'ın komutasında 40 Kazak yiğidini silahlarıyla birlikte Halk Kurtuluş Ordusu'na, anti-komünist ve milliyetçilerle savaşmak üzere göndermiştir. Hüseyin Teyci'nin bu hareketi Osman Batur ve bilhassa Alibek tarafından yakın takibe alınmıştır. Delilhan Canaltay (*Kıylı Zaman Kıyın Künder*, Alma-Atı 2000, s. 104-105)'a göre de Alibek ile Hüseyin Teyci'nin arası iyi değildi. Benzeri iddialar Tatikan Delilhanulu (İli Tarihi Materyaldarı, Gulca 1992, s. 29) tarafından da ifade edilmektedir. 1 Ocak 1951'de 8. Kızıl Alay, Osman Batur ve Alibek'e taarruz emrini aldığında alay komutanı, Hüseyin Teyci'nin Halk Kurtuluş Ordusu'na kattığı

Alptekin ise Osman Batur ve arkadaşlarının tenkilinde Batı Türkistan'da doğup Doğu Türkistan'a yerleşen Kırgız asıllı Yusuf Han ile Kazak asıllı Enver Cakulin'in fiilen Kızıl Çinlilere hizmet ettiğini belirtmektedir[46].

---

40 yiğitten Osman Batur ve Alibek'in yerlerini bulmak üzere kılavuzluk yapmalarını istemiştir. Bu kılavuzlardan Manat ve Tokanay'ın yol göstermesi sonucu 15 Şubat 1951'de Kayız'daki Osman Batur karargâhı kuşatılmıştır, bkz. Gayretullah, "Osman Batur ve Millî Mücadelesi", s. 34; a. mllf., Tarihi Bir Gerçek Hüseyin Teyci Türkiye'ye Nasıl Geldi?", *Doğu Türkistan Dergisi*, S. 190, İstanbul 2002.

[46] Alptekin, *Esir Doğu Türkistan İçin-2*, s. 217. Daha önce de değindiğimiz üzere Doğu Türkistan'da Komünist işgalinin başladığı 1949'da göç kararı alınıp davanın hür dünyada sürdürülmesi kararlaştırılmıştı. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin'in liderliğindeki kafileler ova yolundan, Osman Batur, Canımhan Hacı ve Alibek Rahimbeklerin liderliğindeki kafileler de dağ yolundan olmak üzere iki farklı güzergâhtan harekete geçmişlerdi. Bu dönemde ülke dışına çıkabilmek can güvenlikleri açısından oldukça önemliydi. Buğra ve Alptekin grupları binbir meşakkatten sonra ülkeden çıkmayı başarırken, Osman Batur ve beraberindekilerin göç hadisesi hem daha zor hem de silahlı çatışmaların yaşandığı anlara sahne olmuştur. Bu nedenle Osman Batur, Canımhan Hacı, Alibek ve daha sonra kendilerine katılan Yolbars Beg için Gasgöl'de bulunan Hüseyin Teyci'den yardım almak hayati önemi haiz bir durum hâline gelmiştir. Osman Batur'un göç hareketine başlamasıyla birlikte, Gasgöl'de bulunan Hüseyin Teyci'nin yanına Osman Batur'da ayrılıp gruplar hâlinde gidenler olmuştur. Mesela Alibek Hâkim, 1949 yılı kış mevsiminde Gasgöl'e 60-70 aileden oluşan yaklaşık 300-350 kişi ile gelmiştir. Onu takip eden Yolbars Beg de 20 kadar Beyaz Rus askerleriyle beraber Hüseyin Teyci'nin yanına gelenler arasındadır. İhtiyaçları tedarik edilen Yolbars Beg, daha önce Hüseyin Teyci'nin yanında bulunan Salis Emreoğlu, Abdülkerim ve Adil Beglerin de iştirakiyle Hindistan'a hareket etmişti. Daha sonra Osman Batur'un yanlarına refakatçi vererek gönderdiği Amerikan Konsolosu da bunlar arasında idi. Dört ay kadar Hüseyin Teyci'nin yanında kalan konsolos ve beraberindekiler ihtiyaçları tamamlanarak yola çıkarılmıştır. Delilhan kafilesinden sonra Osman Batur'dan ayrılarak Hüseyin Teyci'nin bulunduğu yere Delilhan Canaltay, hanımı iki kardeşi (Hamit, Mecit) ile Nurgocay ve oğlu Ahmet, Tac-Nor'a ulaşmıştır. Bundan sonra ise Sultan Şerif maiyetinde bulunan 30 aile yaklaşık 150 kişi ile Tac-Nor'a gelen gruplar arasındadır. Netice itibariyle 1950 yılının yaz aylarında Tac-Nor'da Hüseyin Teyci, Sultan Şerif Teyci, Delilhan Canaltay, Alibek Rahimbek ve Nurgocay Bahadır'ın bulunduğu Kazak grupları yer almaktaydı. Artık Osman Batur'un da kendilerine intikal etmesi ile yola çıkılacak ve hicret başarıyla bitirilecekti. İşte bu sıralarda Osman Batur, Kayız'a gelmiş ve arkadan gelmekte olan kafileleri bekleme kararı almıştır. Gruplardan zaman zaman Osman Batur'a elçiler gönderilmekte ve bir an önce harekete geçip Gasgöl'e ulaşması istenmektedir. Çalışmamızın muhtelif yerlerinde de değindiğimiz üzere Osman Batur, her seferinde arkadan gelenleri bekleyeceğini, güçsüzleşen hayvanlarının kendilerine gelmesi için kış mevsimini Kayız'da geçirmeye karar verdiğini ifade ederek gelen elçileri geri göndermiştir. Bununla beraber 1951 yılının Mart ayı itibariyle hazırlıkların yapılarak kendisine destek olunmasını da isteyen Osman Batur, göç hazırlıklarının bu süre zarfında tamamlanmasını da istemiştir. Fakat etrafındaki çember iyice daralan Osman Batur, Mart ayına erişemeden yakalanmış, çok geçmeden de 29 Nisan 1951 tarihinde şehit edilmiştir. Hülasa olarak Gasgöl'deki olayları ifade ettiğimiz mevzularda teferruatlı ve sağlıklı bilgilere ulaşmak oldukça güç olmuştur. Zikredilen bu bilgilerin birçoğu elimizde olan ve henüz neşredilmemiş olan Hüseyin Teyci'nin hatıratında teferruatlı olarak yer almaktadır.

Hüseyin Teyci'nin Osman Batur ve Alibek Hâkimlerin yerini Komünist birliklerine bildirdiğine dair bir iddia da 13 Kasım 1952 tarihinde Keşmir'in başkenti Şirinagar şehrinde kaleme alınarak İsa Yusuf Alptekin, Hacı Kasım Damolla ve komite başkanı olarak Ubeydullah Cu Cang'a sunulan ve Hüseyin Teyci, Delilhan Canaltay ve Oraz Molla başta olmak üzere birçok Kazak Türkü'nü "*katil, casus ve dolandırıcı*" olarak itham eden şikâyet mektubunun altında Hamza Uçar ve Alibek dışında 65 kişinin daha adı bulunmaktadır[47]. Zikredilen belge üzerinde yaptığımız incelemede 3-4 aylık bebelerden 4-10 yaş arasındaki çocuklar yanında yetişkin insanların da isimlerinin bulunduğunu gördük. Belgede yaşları çocuk olanlardan Hızırbek Gayretullah ile yapmış olduğumuz değerlendirmede adı bulunmasına rağmen böyle bir belgeden haberi olmadığını tarafımıza ifade etmiştir. Bundan başka yine belgede adı bulunan Madalım Çalışkan, Hüseyin Teyci aleyhindeki iddiaların yer aldığı belge konusunda hiçbir bilgisi olmadığını belirtmiştir. Bu durum bahsi geçen belgedeki iddiaların doğruluğu konusunda ciddi şüpheler uyandırmıştır. Kanaatimizce belge altında isimleri yazılı şahısların çoğunluğunun haberi olmadan kaleme alınan ve ona dayanak olan iddiaların gayesi Hüseyin Teyci, Delilhan Canaltay, Oraz Molla, Kabın, Hürmet ve Sultan Şerif Teycilere isnatlarda bulunarak, zikredilen şahısları toplum nazarında gözden düşürmektir. Belgenin geçersizliğinin bir diğer kanıtı da iddialarla ilgili herhangi bir işlem yapılmamış olmasıdır.

Osman Batur'un vahşice öldürülmesinden sonra da Komünist idaresine karşı koymaya devam edilmiştir. Yine bu kişiler Osman Batur gibi katledilmiştir. Osman Batur'un yakalanıp idam edilmesi ve Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin, Delilhan Canaltay, Yolbars Beg, Alibek Hâkim ve Hüseyin Teyci'nin göç etmesiyle[48] Doğu Türkistan'da Çin komünistlerine karşı sağ muhalefet bastırılmış olsa da, ülkede Çinlilere karşı isyanlar devam etmiştir. Fakat bu isyanların karakteristik özelliği öncekiler gibi komünist aleyhtarlığından ziyade, Çin idaresine karşı olmalardır[49].

---

[47] Tamamını metin içerinse almadığımız belgede iddialar 10 madde halinde sıralandığı belgede bazı nahoş ifadeler de yer almaktadır. Bununla birlikte belge, araştırmacıların kullanımına açılması gayesiyle ekler kısmına konulmuştur.

[48] Göç konusu ayrı bir çalışma olabilecek niteliktedir. Ayrıca konumuzla doğrudan alakalı olmadığından burada uzun uzadıya çekilen sıkıntıları, kafilelerin durumları, yapılan yardımları, Hindistan ve Pakistan'daki göç kafilelerinin durumları, kafilelerden Buğra ve Alptekin'e yazılan mektuplar, bu iki liderin kendileri ve bilhassa Kazak göç kafileleri için yaptıkları faaliyetlere çalışmamızda değinmedik. Bununla birlikte kısaca şunu söylemek gerekirse göç kafilelerinin ilki uzun ve meşakkatli yolculuklar neticesinde Türkiye'ye gelmek üzere 20 Ekim 1952 tarihinde hareket etmiştir, bkz. Çandarlıoğlu, *Özgürlük Yolu*, s. 203.

[49] Moseley, *a.g.e.*, s. 15; *Muslem Unrest in China*, s. 51-52; Fedyshyn, *a.g.m.*, s. 129.

Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,
Cilt: 1, Sayı: 2, Temmuz-2011, s. 103-130

Hüseyin Teyci, 1951 Ocak ayında arkadaşları Kasen Bahadır, Delilhan Canaltay, Sultan Şerif Zuvkaoğlu, Molla Ahmet, Bagsiy, Zalebay Teyci, Kaharman ve Nurgocay Batur olmak üzere yanındaki diğer arkadaşlar ile Tibet üzerinden Hindistan'a hicret etmiştir. Uzun ve meşakkatli 2400 km'lik yolu at ve develerle sekiz ayda kat ederek Keşmir'e ulaşmış, bir kaç ay dinlendikten sonra iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelebilmek için harekete geçmiştir. İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra ile müzakereler neticesinde işlemlerin başlaması için Hindistan'ın merkezi Yeni Delhi'deki Türk Elçiliği'ne müracaatta bulunmuştur. Yapılan müracaat Türk Hükümeti'nin o dönemdeki Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes ve bakanlar kurulunun onayı ile iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye gelmeleri kabul edilmiştir[50].

3 Ekim 1952 tarihinde Keşmir'den hareket eden Hüseyin Teyci liderliğindeki 102[51] kişilik kafile Yeni Delhi'deki Türkiye Büyükelçiliği'nden iskanlı göçmen olarak Türkiye'ye gelmiştir. Kafilenin Keşmir'den Delhi'ye kadar otobüsle yaptığı yolculuk masraflarını Keşmir Başkanı Şeyh Abdullah Bey, Delhi'den Bombay'a kadar Nehru ve Bombay'dan Türkiye'ye kadar BM yardım kurumları karşılamıştır. Keşmir'den yola çıkan kafile Yeni Delhi, Bombay'a kadar otobüs ve trenle yolculuk yapmıştır. Bombay'dan Transatlantik gemisi ile hareket eden kafile Karaçi limanında beş saat beklemiştir. Irk ve din kardeşlerinin Karaçi limanında olduğunu radyo haberlerinde öğrenen Abduveli Can ve Mukamet Aksakal oğlu Bapı Çağatay kafileyi ziyaret etmiştir. Karaçi'den hareket eden kafile Hint Okyanusu seyri ile Basra körfezi ağzındaki Masketr'e ulaşmış ve burada bir gün kalmış akabinde ise Basra limanına ulaşmıştır. Buradan Bağdat'a geçen kafile trenle Nusaybın hudut kapısında kendilerini bekleyen Güneydoğu ekspresi ile 20 Ekim 1952 tarihinde İstanbul Sirkeci göçmen evine yerleşmiştir. Kafile lideri Hüseyin Teyci'nin İstanbul'a geldikten sonra Keşmir'de bulunan İsa Yusuf Alptekin'e yazdığı mektupta şu bilgiler yer almaktadır:

"*Hürmetli Hacı İsa Bey cenaplarına sonsuz selam.*

[50] Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden 350 Türk ile Hindistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'a sığınmış olan 5.000 Türk'ten 1.500 kişi olmak üzere toplam 1.850 Türk'ün iskânlı göçmen olarak yurdumuza kabul edilmeleri Devlet Bakanlığı'nın 10.3.1952 tarih ve 3232-0-3035/12765 sayılı yazısı üzerine Bakanlar Kurulunca 13.3.1952 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bu karar üzerine Türkiye'ye gelen ilk kafile lideri de Hüseyin Teyci olmuştur.

[51] Mansur Teyci, tarafımıza görüşmelerimiz sırasında kafilenin 101 kişi olduğunu kesin bir dille ifade etmiştir.

Ulu ve bir Allah'tan cenabınıza sıhhat ve uzun ömür vermesini dilemekteyiz. Evvel Allah ikinci cenabınızın merhameti sayesinde Türkiye'ye gelmek imkânını elde ettik. Bundan dolayı son derecede memnunuz. Yıllardan beri çektiğimiz cefa ve zahmetleri biraz unutmuş gibi olduk. Durumumuz iyi, çocuklarımız okumaktadır. Kendimiz de okuma yazma öğreniyoruz. Bizi bu iyi günlere Hazretimle[52] *cenaplarınızın büyük liderliği ve gayreti sayesinde kavuştuk diye hepimiz beş vakit namazımızda dua etmekteyiz. Amin.*

Refikanıza çok selam. Bütün 102 adam namına Hüseyin Teyci, Tarih: 6.1.1953"

20.10.1952 tarihinde Türkiye'ye ulaşan Hüseyin Teyci liderliğindeki kafile 11 ay sonra Kayseri'nin Yahyalı kazasına bağlı Kobcu köyüne yerleştirilmiştir. 1960 senesine kadar zikredilen bölgede ziraat ve hayvancılık ile geçimini devam ettiren Hüseyin Teyci akabinde ailece İstanbul'a göç ederek Zeytinburnu'na yerleşmiştir. Rahatsızlanması üzerine hastaneye kaldırılan Hüseyin Teyci'ye ülser teşhisi konmuştur. Hüseyin Teyci, Prof. Dr. Şevket Tunçel tarafından özel Şişli Hastanesi'nde yapılan iki ameliyat sonrası iyileşemeyerek hayata gözlerini yummuştur. Hüseyin Teyci'nin naaşı 20.09.1963 tarihinde Zeytinburnu Emine İnanç Camii'nde kılınan cenaze namazını müteakip Silivrikapı mezarlığına defnedilmiştir.

Sonuç

Hüseyin Teyci'nin hayatı, kişiliği, toplumuna karşı vazifeleri ile bilhassa 1949 sonrası başlayan göç hareketindeki faydaları üzerinde durduğumuz bu çalışmada birçok hatalı bilgiyi de teferruatlı bir şekilde ele aldık. Hüseyin Teyci'nin 1937-1938 göçü ile yerleşmiş olduğu Gasgöl bölgesinin ehemmiyeti, 1949 göçünde anlamını bulmuştur. Bu anlamı: Doğu Türkistan'dan 1937-1938 göçüne başlayıp 1941 yılında Hindistan'a geçen, akabinde geri dönen Kasen Batır, Karamolla ve Molla Ahmet grubu 1947'de Gasgöl'e yerleşmiştir. 1949 yılında Alibek Hâkim ve Salis Emreoğlu, Tutunku Kökülük ile Lop-Nor üzerinden Gasgöl'e gelmiştir. 1950 ilkbaharında Urumçi'deki Amerikan konsolosu McKaernan ve aynı senenin yaz mevsiminde Delilhan Canaltay, Nurgocay Batur ve Sultan Şerif Zuvkaoğlu maiyetleriyle beraber Gasgöl'e gelmişlerdi. Sâbık Kumul valisi Yolbars Beg de Tayvan'a gitmek üzere Gasgöl'e uğrayanlar arasındaydı.

Gasgöl'ün önemi yukarıda ifade ettiğimiz özelliklerden anlaşılmaktadır. Bununla birlikte 1937-1938 göçünde Hüseyin Teyci'nin kaldığı Gasgöl bölgesi onun ileri görüşlülüğünü göstermesi açısında önemlidir. Hüseyin

[52] Mehmet Emin Buğra kastedilmektedir.

Teyci'nin Doğu Türkistan'da iken toplumuna karşı sorumluluklarını yerine getiren bir kişiliğe sahip olmasını ise şu şekilde ifade etmek mümkündür:

a. Şerifhan Töre tarafından 1930'lu yıllarda Dış Moğolistan'a göç eden yüzlerce aileyi geri getirme görevini yaparak Şerifhan Töre'nin güvenini kazanması,

b. Barköl'de Hamza İnan ile ilk olarak okul açmak suretiyle gelecek nesillerin cahil kalmamasına, halkın zirai ve hayvancılık alanlarında daha iyi şartlara kavuşmasına ön ayak olması,

c. 1937-1938 göçünde dağılan Kazak göçünün öncülerinden olarak 1951 yılına kadar Gasgöl'ü mekan tutması,

d. 1949 yılını müteakip başlayan göç dalgasında ince bir strateji takip etmesi. Bu stratejiden ilki Amerikan konsolosunu 1950 ilkbaharında Hindistan'a göndermesi, ikincisi aynı senenin Aralık ayında kardeşi Nıgımet Rakımbay ile arkadaşı Kam İslamoğlu'nu Çan Kay-şek Hükümeti'ni deviren yeni hükümete vekil heyeti olarak gönderme fikri. İkinci fikirden kastının menfi bir durumla karşılaşılması ve harice çıkılamaması durumda yeni idare ile iyi geçinerek Gasgöl'deki Kazak halkının fazla sıkıntı ve zulme maruz kalmamasını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. Heyet yeni kurulan hükümetten bulundukları Gasgöl bölgesinin yol güzergâhında bulunması nedeniyle 1939 yılından bu yana artan nüfus için Kazak toplumuna doğu Şinhay bölgesinden geniş yerleşim yerleri verilmesini talep etmiştir. Hüseyin Teyci'nin bu fikri yönetim tarafından kabul edilerek heyet gönderme kararı alınmıştır.

Çalışmamızda Hüseyin Teyci hakkında hatırat türü eserler ile mülakatlar neticesinde ortaya çıkmış çalışmalara ait bilgi veren kaynaklara ihtiyatlı yaklaştık. Bu ise doğru bilgiye ulaşmak noktasında, kaleme alınan eserleri etraflıca tetkik etmemize vesile oldu. Neticede ise birçok hatalı bilgiyi ortaya çıkarmakla kalmadık, doğru bilgileri de olayın geçtiği yer ve zamana göre değerlendirerek çalışma içerisine derc ettik. Yapmış olduğumuz çalışmalar sırasında hem eserlerin tetkik edilmesi hem de konuyu bilen kişilerle mülakatlar neticesinde Osman Batur'un yakalanmasında ne Hüseyin Teyci'nin ne de pazara alışverişe gönderilen 40 yiğidin ihmallerinin olduğuna dair kuvvetli bir delile rastlamadık. Zikredilen olayların tarafsız kişilerce ve iyi tetkik edilerek yeniden kaleme alınması ve bu vesile ile kardeş Kazak boyları arasına sokulan nifak tohumlarının da kurutulması gerekir. Osman Batur'u kimin jurnallediğine dair hem yazılı materyalleri tetkik etmiş, hem bu konuya eserlerinde yer vermiş şahıslarla yaptığımız görüşmeler, hem de konunun muhatabı Hüseyin Teyci'nin oğlu Mansur Teyci ile yaptığımız mülakatlarda vardığımız netice bu olayın tamamen şahsi ihtirastan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Dönemin olaylarını sağlıklı

değerlendirebilmek için bilhassa Hüseyin Teyci, Alibek Rahimbek, Delilhan Canaltay, Sultan Şerif Teyci, Nurgocay Bahadır, Hamza Uçar, Hasan Oraltay vb kişilerin hayatlarını her yönüyle (maddî imkânları, mensup olduğu boylar, birbirlerine karşı davranışları, etrafındakilerle münasebetleri, Türkiye'ye geldikten sonraki hayatları, müşterek hareket ettikleri kişiler ve bu kişilerin her birinin birbirleriyle ve Doğu Türkistan liderleriyle olan ilişkileri vb) ele alınarak değerlendirilmelidir. Olayın bir başka garip tarafı da Hüseyin Teyci aleyhinde bunca yazılı materyal haline getirilmiş iddia varken, muhatap tarafın bu konuda cevap vermemiş olmasıdır.

Doğanın kanunu gereği hiçbir insan yaptığının yanlış olduğunu ne söyler ne de kabul eder. Maalesef Doğu Türkistan konusunda birçok nahoş durumdan birisi de budur. Zuvka Batur'a kahraman diyenlerin yanında talancı olduğunu iddia edenler ile Osman Batur'u yakalatan kişinin de bir Kazak Türkü olduğunu söyleyen de yine bir Kazak Türkü'dür. Bir zamanlar Doğu Türkistan'da kardeşin kardeşi ispiyonladığı bir ortamdan hicret eden bu kardeş Kazak boylarına mensup değerli kişilerin hür dünyada da bu alışkanlıklarından vazgeçmemiş olması üzüntü duyulması, düzeltilmesi ve yapılan yanlışlardan geri dönülmesi adına atılması gereken en elzem adım olmalıdır.

Doğu Türkistanlı göçmenler arasında fikir ayrılıklarını meydana getiren en önemli konu olan Osman Batur'un yakalanışında jurnalcilik yapmakla itham edilen Hüseyin Teyci'nin portresini ele aldığımız bu çalışmamızda, konuyla ilgili iddianın en önemli dayanağı olarak gösterilen belgenin güvenilir olmadığı ve Hüseyin Teyci'nin olayla ilgisinin bulunmadığı ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışmamızın Doğu Türkistanlılar arasındaki ayrılıkların giderilmesinde katkıda bulunacağını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

Alptekin, İsa Yusuf, *Esir Doğu Türkistan İçin, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, Derleyen, M. Ali Taşçı, İstanbul 1985.

Altay, Halife, *Anayurt'tan Anadolu'ya*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, t.y.

Bacon, E., *Central Asians under Russian Rule: A Study in Cultural Change*, NY, Ithaca, 1966.

Benson, L., "*Osman Batur: The Kazak's Golden Legend*", *The Kazaks of China Essays on an Ethnic Minority*, Upsala 1988, s. 141-188.

Boorman H. L.-R. C Howard., *Biographical Dictionary of Republican China*, . C. III, IV, Columbia UP, New York 1967.

Bush, R. C., *Religion in Communist China*, NY 1970.
Cable, M., "*The New 'New Dominion*", *JRCAS*, c. XXXV, No: 1, (1938), s. 9-21.
Canaltay, Delilhan, *Kıylı Zaman Kıyın Künder*, Almati 2000.
Chen, J., *The Xin-jiang Story*, Macmillan, NY 1977.
Clark, M. J., "*How the Kazakhs Fled to Freed*", *National Geographical Magazine*, c. CVI, No: 5, (Nov. 1954), s. 625-626.
Çağatay, Saadet, *Kazakça Metinler*, TTKB, Ankara 1961.
Çandarlıoğlu, Gülçin, *Özgürlük Yolu, Nurgocay Bahadır'ın Anılarıyla Osman Batur***,** DTV Yay., İstanbul 2006.
Delilhanulu, Tatikan, *İli Tarihi Materyaldarı*, Gulca 1992.
Dreyer, J. T., "*The Kazakhs in China*" *Etnic Conflict in International Relations*, (ed. Astri ve diğ.), s. 146-177, Praeger, NY 1977.
Emiloğlu, A., "*Changes in the Uighur Script During the Past Fifty Years*", *CAJ*, C. XVII, No: 1, (1973), s. 128-129.
Fedyshyn, O. S., "*Soviet Retreat in Xin-jiang*" *American Slavonic and East European Review*, c. XVI, No: 2, (April 1957), s. 127-145.
Forbes, A. D. W., *Doğu Türkistan'daki Harp Beyleri (Doğu Türkistan'ın 1911-1949 Arası Siyasi Tarihi)*, (çev. Enver Can), DTV Yay., Münih 1990.
Gayretullah, Hızırbek, "*Belgelerle Osman Batur*", *Şehadetinin 53. Yılında Altay Kartalı Osman Batur*, (haz. Hızırbek Gayretullah-Dr. Ahmet Türkoz), ilâveli 5. Basım, DTGD Yay., İstanbul 2004.
_____, "*Osman Batur ve Millî Mücadelesi*", *Millî Kahraman Osman Batur'un Şehadeti'nin 50. Yılı Hatırasına*, DTGD Yay., Nisan 2001, s. 6-21.
_____, *Altaylarda Kanlı Günler*, Hamle Yayınları, İstanbul 1977.
_____, *Osman Batur*, İstanbul 1966.
_____, *Uzaklara Balam*, (ed. Ömer Kul), Toker Yay., İstanbul 2009.
Hayıt, Baymirza, *Turkestan zwischen Russland und China*, Philo, Amsterdam 1971.
_____, *Türkistan Devletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995.
Karahoca, Amaç, *Doğu Türkistan Çin Müstemlekesi*, Doğu Türkistan Dayanışma Derneği Yay, İstanbul 2008.

Kul, Ömer, "*Doğu Türkistan Türkleri Arasında İlk ve Tek Kadın Vali, Hadıvan Hatice Hanım*", İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu Armağanı, Doğu Kütüphanesi Yayını, İstanbul 2006, s. 533-548.

_____, "*Osman Batur ve Doğu Türkistan Milli Mücadelesi (1941-1955)*", İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Enst., Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2009.

_____, *Esir Doğu Türkistan İçin-1, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, Berikan Yayınevi, Ankara 2010.

_____, *On Yıla Sığan Efsanevi Ömür: Osman Batur İslamoğlu'ndan Osman Batur Han'a*, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Yayını, İstanbul 2011.

Lattimore, O., *Pivot of Asia: Xin-jiang and the Inner Aian Frontiers of China*, Little, Brown&Co., Boston 1950.

Lias, Godfrey, *Kazak Exodus*, Evans Brothers, London 1956.

Mc Lean, N. L. D., "*Xin-jiang: Today*", *International Affairs*, c. XXIV, No: 3, (July 1948), s. 366-386.

Moseley, George, *A Sino-Soviet Cultural Frontier: The Ili-Kazakh Autonomous Chou*, Harvard UP, Cambridge, Mass.1966.

Norins, M. R., *Moscow and Chinese Communists*, UP, Stanford 1953.

_____, *Muslem Unrest in China*, The Union Press, Hong Kong 1958.

Oraltay, Hasan: *Hürriyet uğrunda Doğu Türkistan Kazak Türkleri*, Tük Kültür Yayını, 2. baskı, İstanbul 1976.

Petrov, V. I.: *Myatejnoe serdtse Azii, sintszyan kratkaya istoriya narodnıh dvijeniy i vospominaniya*, Moskova 2003.

Sheng Shi-cai, *Liu ta-cheng ti chiaoch'eng*, c. I, Urumchi 1942.

Türkistan Şehitleri, DTGC Yay., İstanbul 1969.

Whiting, A. A.: *Soviet Strategy in Xin-jiang*, (Part I of *Xin-jiang: Pawn or Pivot*, s. 3-148), East Lansing, Michigan UP, 1958.

Winner, T. G.: *The Oral Art and Literature of the Kazakhs of Central Asia*, Durham, N.C. 1958, s. 14-42.

Yang I-fan, *Islam in China*, Hong Kong 1969.

Ekler

Hüseyin Teyci-Zalabay Teyci ile
Radyo Liberty'de Göç Hadiselerini anlatırken

Keşmir'de misafirhanede:
Sağdan itibaren: Zalabay Teyci, Hüseyin Teyci, Kızı Güliy, Eşi Batıma, Bagila.
Önde sağdan: Mansur Teyci, Deiyge

Soldan sağa: Hüseyin Teyci, Rakimolla, Sultan Şerif Teyci, Kasen Bahadır, Oraz Kumandan (1951, Keşmir)

Solda: Güneşli Evren Mahallesinde 2002 Yılında Dikilen Göç anıtı.
Sağda: Hüseyin Teyci, yol ve kader arkadaşlarıyla birlikte.

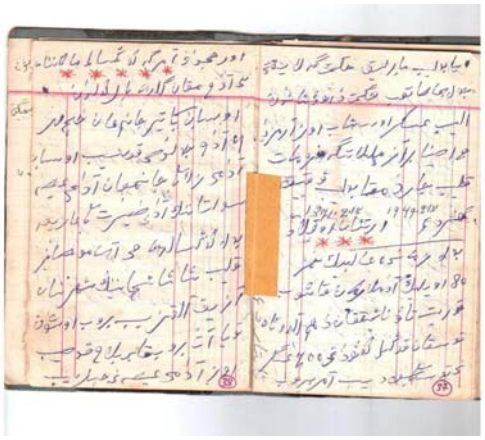

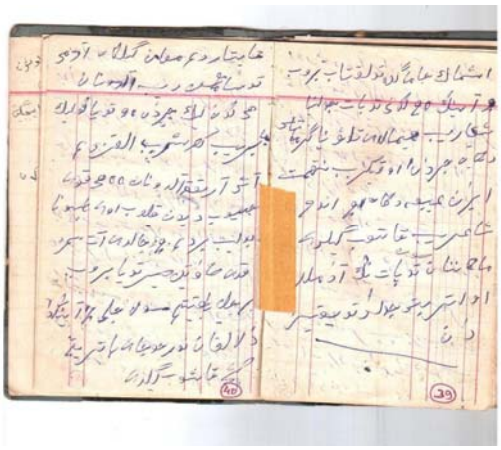

Hüseyin Teyci'nin hatıratından metin içerinde referans verilen sayfalardan örnekler